

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Dušan JOVIĆ

**PAŠA IN PLANŠARSTVO NA BOHINJSKIH
PLANINAH – POGLED V PRIHODNOST**

DIPLOMSKO DELO

Visokošolski strokovni študij

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Dušan JOVIĆ

**PAŠA IN PLANŠARSTVO
NA BOHINJSKIH PLANINAH – POGLED V PRIHODNOST**

DIPLOMSKO DELO
Visokošolski strokovni študij

MOUNTAIN PASTURES IN BOHINJ – LOOKING TO THE FUTURE

GRADUATION THESIS
Higher Professional Studies

Ljubljana, 2016

Diplomsko delo je zaključek visokošolskega strokovnega študija kmetijstvo - zootehnika. Delo je bilo opravljeno na Katedri za znanosti o rejah živali Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Komisija za študij 1. in 2. stopnje Oddelka za zootehniko je za mentorico diplomskega dela imenovala doc. dr. Marijo Klopčič.

Recenzent: doc. dr. Silvester Žgur

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Janez SALOBIR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Članica: doc. dr. Marija KLOPČIČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Član: doc. dr. Silvester ŽGUR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Datum zagovora:

Podpisani izjavljam, da je diplomsko delo rezultat lastnega raziskovalnega dela. Izjavljam, da je elektronski izvod identičen tiskanemu. Na univerzo neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravici shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete.

Dušan JOVIĆ

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Vs
DK	UDK 636.08(043.2)=163.6
KG	živinoreja/paša/planine/planšarstvo/Slovenija
KK	AGRIS L01
AV	JOVIĆ, Dušan
SA	KLOPČIČ, Marija (mentorica)
KZ	SI-1230 Domžale, Groblje 3
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
LI	2016
IN	PAŠA IN PLANŠARSTVO NA BOHINJSKIH PLANINAH – POGLED V PRIHODNOST
TD	Diplomsko delo (visokošolski strokovni študij)
OP	X, 58 str., 5 pregl., 25 sl., 25 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Namen diplomske naloge je prikazati podrobnejšo analizo stanja na bohinjskih planinah nekoč in danes. Naloga temelji na pregledu zgodovinskih virov in na izkušnjah pridobljenih ob delu pri razvoju planinskega pašništva v Bohinju. Gradivo smo pridobili v Gorenjskem muzeju, strokovni literaturi, arhivu GKZ Srednja vas v Bohinju, arhivih Agrarnih skupnosti in drugod. Ugotavljamo, da se je način gospodarjenja na planinah v zgodovini spreminjal. Večja prelomnica je bila v drugi polovici 19. stoletja z ustanovitvijo prve sirarske družbe. Po drugi svetovni vojni se je zaradi sprememb družbene ureditve, deagrarizacije in izgradnje skupne sirarne začel zaton bohinjskega planšarstva. V zadnjih 20 letih ob pomoči projektov, s katerimi smo pridobili denarna sredstva skladov EU in druga, poteka oživljanje sirarstva na bohinjskih planinah. Opisujemo žive planine, navajamo obstoječe stanje in načrte razvoja. Navajamo projekte, ki so bili ključni za razvoj planin in sirarstva na planinah po letu 2000. Na podlagi dosedanjega razvoja in ugotovljenega trenutnega stanja smo izdelali vizijo razvoja v povezavi kmetijstva, turizma in ohranjanja kulturne krajine v prihodnje. Turizem ne sme postati glavna dejavnost na planinah, temveč je le dodana vrednost. Planine morajo ohraniti svojo osnovno dejavnost in s tem planšarsko tradicijo, a morajo tudi v korak s časom, ob upoštevanju načel trajnostnega razvoja.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Vs

DC UDC 636.08(043.2)=163.6

CX animal husbandry/pasture/Alpine meadows/Alpine dairying/Slovenia

CC AGRIS L01

AU JOVIĆ, Dušan

AA KLOPČIČ, Marija (supervisor)

PP SI-1230 Domžale, Groblje 3

PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Animal Science

PY 2016

TI MOUNTAIN PASTURES IN BOHINJ – LOOKING TO THE FUTURE

DT Graduation Thesis (Higher professional studies)

NO X, 58 p., 5 tab., 25 fig., 25 ref.

LA sl

AL sl/en

AB This graduation thesis is based on the revised historical sources and on experiences achieved when working at the development of mountain pasturing in Bohinj. In this thesis a detailed analysis of the situation in the Bohinj mountains in the past and nowadays is presented. The material was obtained from the Museum of Gorenjska (Gorenjski muzej), from the literature, from the archives of the local agricultural co-operative (GKZ Srednja vas v Bohinju) and the local agrarian communities, as well as from other sources. It is obvious that during the history the way of managing dairy farming in the mountains has changed. A major turning point happened in the second half of the 19th century when the first cheese-making cooperative was established. After the World War II, due to changes in social organization, cancelling the agrarian communities, building a modern cheese dairy, the cheese-making in the mountains of Bohinj began to decline. In the last 20 years, however, by means of the projects with which money from the EU and other funds has been obtained, the revival of cheese-making in the mountains of Bohinj has been in the process of reviving. Here the mountains which live today and the present situation are described, the development plans are stated, the projects crucial for the development of the mountains and cheese-making in the mountains since 2000 are referred to. Based on the development till now and as the current situation shows, a vision of development in relation to agriculture, tourism and the preservation of the cultural landscape in the future has been made. Tourism should not become the main activity in the mountains, it should only be an added value. Mountains should preserve their basic activity and by that the pasturing and dairy-farming tradition. However, the mountains should also be in step with the time by taking into account the principles of sustainable development.

KAZALO VSEBINE

	str.
KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA (KDI)	III
KEY WORDS DOCUMENTATION (KWD)	IV
KAZALO VSEBINE	V
KAZALO PREGLEDNIC	VII
KAZALO SLIK	VIII
OKRAJŠAVE IN SIMBOLI	X
SLOVARČEK	XI
1 UVOD	1
2 PREGLED OBJAV	3
2.1 OPREDELITEV POJMA PLANINA	3
2.2 ZGODOVINA	3
2.3 UPRAVLJANJE PLANIN	6
2.4 PAŠA	9
2.4.1 Potek paše	9
2.4.2 Pašne pravice, pašni red	10
2.4.3 Pašne površine, stalež živine	12
2.4.4 Pašne površine v planinah	12
2.4.5 Stalež živali	14
2.5 SIRARSTVO	17
2.6 STAVBE NA PLANINAH	20
3 MATERIAL IN METODE	24
4 REZULTATI	25
4.1 ŽIVE PLANINE	25
4.1.1 Govnač	25
4.1.2 Prvi in Zadnji Vogel	27
4.1.3 Storeč roven, Suha, Poljana, Osredki, Za Liscem	28
4.1.4 Pečana	31
4.1.5 Bitenjska in Ribčeva planina	32
4.1.6 Blato, Planina pri jezeru, Dedno polje, Ovčarija, Viševnik	34
4.1.7 Laz	37
4.1.8 Velo polje, Pod Mišelj vrhom, Tosc	38
4.1.9 Krstenica, Zajamniki	40
4.1.10 Konjska dolina, Jelje	42
4.1.11 Uskovnica, Praprotnica, Konjščica	43

4.1.12	Goreljek	45
4.1.13	Planina Javornik	46
4.2	PROJEKTI	47
4.2.1	Organiziranje, predelava in trženje kmetijskih pridelkov v alpskem območju	48
4.2.2	Turistična sirarska pot	49
4.2.3	Mreža podeželskih tržnic	51
4.2.4	Projekt »Pridelano v Bohinju«	52
4.2.5	Ustanavljanje društev za trženje izdelkov	52
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	53
5.1	RAZPRAVA	53
5.2	SKLEPI	55
6	POVZETEK	56
7	VIRI	57
	ZAHVALA	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Pašne površine na planinah v letih od 1923 do 2015	13
Preglednica 2: Število govedi v Bohinju v letih od 1900 do 2015	14
Preglednica 3: Število živine v planinah bohinjskega planinskega območja v letih od 1966 do 2015	15
Preglednica 4: Stalež živali po planinah v GVŽ v letih od 1923 do 2015	16

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Bohinj (foto: Matevž Lenarčič, arhiv Turizem Bohinj)	1
Slika 2: Arheološko najdišče Kal (Vogel) (foto: Dušan Jović)	4
Slika 3: Arheološko najdišče Kal (Vogel), ostanki stavb (foto: Dušan Jović)	4
Slika 4: Zakon o varstvu planin in pospeševanju planinskega gospodarstva (1909)	5
Slika 5: Dopis o dostavi knjige (arhiv KSS Bohinj)	7
Slika 6: Planine v Julijskih Alpah (Melik, 1954)	9
Slika 7: Pašni red in pašne pravice bukovske pašne srenje – stran 1 (osebni arhiv)	10
Slika 8: Pašni red in pašne pravice bukovske pašne srenje – stran 2 (osebni arhiv)	11
Slika 9: Sirar Franc Sodja s hlebom bohinjskega sira Na kraju (foto: arhiv Gorenjskega muzeja)	18
Slika 10: Ukčeva Minka (Ferjanova) pri čiščenju starega tipa kotla, planina Blato, 1978 (foto: Anka Novak, arhiv Gorenjskega muzeja)	19
Slika 11: Sirarna Uskovnica okrog leta 1968 (foto: Janez Kališnik, arhiv Gorenjskega muzeja)	19
Slika 12: Stan na kobilah – Dedno polje (foto: arhiv Gorenjskega muzeja)	21
Slika 13: Stan, Vogel (foto: Anka Novak, arhiv Gorenjskega muzeja)	22
Slika 14: Staja in stan, Uskovnica, pred drugo svetovno vojno (foto: J. Ravnik, D. Holinsky, arhiv Gorenjskega muzeja)	22
Slika 15: Starejši tip sirarne, planina Suha (foto: Anka Novak, arhiv Gorenjskega muzeja)	23
Slika 16: Novejši tip sirarne po načrtu Alfonza Pirca, Praprotnica (foto: Anka Novak, arhiv Gorenjskega muzeja)	23
Slika 17: Planine v Bohinju (arhiv KSS Bohinj)	25
Slika 18: Govnjač (Fotogalerija TNP, 2016)	26
Slika 19: Planina Vogel (foto: Dušan Jović)	28
Slika 20: Storeč Roven (foto: Janez Pikon)	29
Slika 21: Planina Suha (foto: Dušan Jović)	29
Slika 22: Planina Poljana (foto: Dušan Jović)	30
Slika 23: Planina Osredki (foto: Peter Strgar)	30

Slika 24: Planina Za Liscem (foto: Dušan Jović)	31
Slika 25: Planina Pečana (foto: Dušan Jović)	32
Slika 26: Bitenjska planina (foto: arhiv KSS Bohinj)	33
Slika 27: Ribčeva planina (foto: arhiv KSS Bohinj)	33
Slika 28: Planina Blato (foto: Dušan Jović)	35
Slika 29: Planina pri jezeru (foto: Dušan Jović)	35
Slika 30: Planina Dedno polje (foto: Dušan Jović)	36
Slika 31: Planina Ovčarija (foto: Dušan Jović)	36
Slika 32: Planina Viševnik (foto: Dušan Jović)	37
Slika 33: Planina Laz (foto: Dušan Jović)	38
Slika 34: Velo polje (foto: Peter Strgar)	39
Slika 35: Planina pod Mišelj vrhom (foto: Dušan Jović)	40
Slika 36: Planina Tosc (foto: arhiv KSS Bohinj)	40
Slika 37: Planina Krstenica (foto: Peter Strgar)	41
Slika 38: Planina Zajamniki (foto: Peter Strgar)	42
Slika 39: Planina Konjska dolina (foto: Dušan Jović)	43
Slika 40: Planina Jelje (foto: Janez Pikon)	43
Slika 41: Uskovnica in Praprotnica (foto: Dušan Jović)	44
Slika 42: Konjščica (foto: Dušan Jović)	45
Slika 43: Planina Goreljek (foto: Dušan Jović)	46
Slika 44: Planina Javornik (foto: Dušan Jović)	47
Slika 45: Molzišče na Velem polju (foto: Dušan Jović)	48
Slika 46: Notranjost prenovljene sirarne Krstenica (foto: Dušan Jović)	49
Slika 47: Zemljevid Turistične sirarske poti (arhiv Turizem Bohinj)	50
Slika 48: Info tabla na Zadnjem Voglu (foto: Dušan Jović)	51
Slika 49: Sirarski tečaj – Javornik (foto: arhiv KSS Bohinj)	51
Slika 50: Oznaka blagovne znamke Bohinjsko – From Bohinj (arhiv Turizem Bohinj)	52

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

GKZ Gozdarsko kmetijska zadruga

OLO Okrajni ljudski odbor

SLOVARČEK

rábata	tlaka, obvezno skupno delo pašnih upravičencev
rot	senožet
ožemčk	darilni sir, podoben kepi, okrašen z razbeljeno žico

1 UVOD

Bohinj je naša največja in najbolj individualizirana gorska kotlina sredi Julijskih Alp. Obsega 304 km² oziroma 1,5 % slovenskega ozemlja in sega z dna kotline od 493 m n. v. do najvišjega vrha Slovenije Triglava (2864 m n. v.). Alpska kotlina je geografsko zaprta. Visokogorski obod obkroža kotlino z več grebeni: Komenski greben, greben Spodnjih Bohinjskih gora in Pokljuški greben – ti se na vzhodni strani znižujejo v uravnavan planotast kraški svet Pokljuke in Jelovice. Sava Bohinjka skozi ta uravnavani svet vdolbe svojo ozko sotesko in odpira kotlino proti vzhodu. Kljub relativni majhnosti pa kotlino sestavljajo tri mikro regije: Zgornja in Spodnja Bohinjska kotlina ter Jezerska kotanja, obdaja pa jo ves gorski obod (Vojvoda, 1995).

Slika 1: Bohinj (foto: Matevž Lenarčič, arhiv Turizem Bohinj)

Gospodarska usmeritev Bohinja se ni razlikovala od usmeritve, ki je bila značilna za vse alpske kotline in je temeljila na tradicionalnem kmetijstvu, usmerjenem v planinsko živinorejo; fužinarstvo je cvetelo ob domačih surovinah; gospodarjenje z lesom se je začelo

krepi že pred prvo svetovno vojno. S prometno odprtostjo Bohinja z izgradnjo bohinjske železnice leta 1906 se je začela turistična dejavnost, ki pomeni danes glavno gospodarsko perspektivo ob modernizaciji kmetijstva, gozdarstva in predelave lesa (Vojvoda, 1995).

Bohinjski kmet je z razvojem planinskega gospodarjenja skozi stoletja v največji možni meri izkoristil naravno okolje in povezal pičla ravna dolinska območja, skrčil gozdove za ureditev travnih in pašnih površin na gorskih pobočjih in planotah ter vključil v svojo rabo tudi planinske pašnike nad gozdno mejo. S tem je organsko povezal dolinska in višinska območja v soodvisen in gospodarsko obstojen obrat. Oblikoval je tipično gorsko kulturno pokrajino, ki daje Bohinju značilen alpski in samosvoj pečat (Vojvoda, 1995).

Osnovna dejavnost na Bohinjskih planinah je kmetijstvo: paša živali, vzreja plemenskih živali, pridelava in predelava mleka ter mesa (krave dojilje). Turistična dejavnost je dodana vrednost, ki omogoča, da obiskovalcem planin ponudimo visoko kakovostne proizvode, predstavimo kulturno in naravno dediščino ter ohranjamo tradicionalna znanja, ki jih je treba nadgrajevati z novimi znanji in izkušnjami ter uveljavljanjem dobrih praks z drugih planin v Evropi in svetu.

V nalogi želimo prikazati podrobnejšo analizo stanja na Bohinjskih planinah nekoč in danes. Pri tem želimo predvsem izpostaviti stanje na območju Bohinjskih planin (opis planin, površine, stalež živali, pašne pravice, obveznosti in pravice članov agrarne skupnosti, objekti, obseg prireje, način predelave in trženje mleka ter mlečnih izdelkov na planinah). Na podlagi dosedanjega razvoja in trenutnega stanja želimo izdelati vizijo razvoja planin v Bohinju v povezavi kmetijstva, turizma in ohranjanja kulturne krajine v prihodnje.

2 PREGLED OBJAV

2.1 OPREDELITEV POJMA PLANINA

Melik (1950) opredeljuje planino kot enoto gorskih pašnikov, kamor ženejo čez poletje živino na pašo, in sicer tako, da ostane tam po več tednov ali celo mesecev ter da so zanjo urejeni hlevi in za pastirje stanovi ali druge zgradbe, namenjene bivanju v času paše. Kadar govori Bohinjec o planini, misli v prvi vrsti na naselje, na skupino pastirskih koč ali stanov s hlevi in obenem tudi vse zemljišče planinskega pašnika okoli naselja. Težišče označbe je je na naselju ali pa vsaj na pašniku in naselju kot celoti, ne pa na pašniku samem. Planinski pašnik, kjer ni koč in hlevov, se ne označuje kot planina, marveč se o njem reče, da je tamkaj paša oziroma da se tam in tam živina pase.

2.2 ZGODOVINA

Območje Bohinja je intenzivno in neprekinjeno poseljeno že vsaj 2600 let. S sistematičnimi arheološkimi raziskavami, ki potekajo od leta 1990, so bila odkrita visokogorska arheološka najdišča na visokih planinah, nekatera tudi ob starodavnih poteh, ki vodijo prek gorskih prelazov (slika 2 in slika 3). V bližini mnogih ležijo območja z železovo rudo. Oskrba s hrano je potekala vzporedno z rudarjenjem. Na obsežnih naravnih travnatih površinah so pasli živino, kar dokazuje najdba bronastega zvončka v osrčju Triglavskega pogorja (Ogrin, 2012).

Slika 2: Arheološko najdišče Kal (Vogel) (foto: Dušan Jović)

Slika 3: Arheološko najdišče Kal (Vogel), ostanki stavb (foto: Dušan Jović)

Z razvojem fevdalizma so planine prešle v last zemljiških gospodov (gospodstvo briksenskih škofov s sedežem na Bledu, radovljiško gospodstvo v lasti Ortenburžanov). Dajali so jih v zakup srenjam, ki so planine od nekdaj uživale, za višjo ceno pa pogosto tudi tujim zakupnikom. Dajatve so bremenile kmete. Zemljiški gospodje so kot lastniki fužin že od 12. stoletja izsekavali gozdove, pri tem pa oškodovali kmete, ki so v 16. stoletju terjali svoje pravice v kmečkem uporu (Novak, 1995).

Kmetijska odveza leta 1848 je v posestno pravnem pogledu tudi na področju planšarstva pomenila pomembno prelomnico. V svoj program je vnesla tudi odpravo služnostnih pravic. V petdesetih letih 19. stoletja so začele delovati krajevne in deželne komisije za odkup in uravnavo služnostnih pravic, katerih delo se je sklenilo šele ob koncu stoletja. Takrat so se vpisali v zemljiške knjige kot posestniki planin gospodarji tistih bohinjskih vasi, ki so že v fevdalni dobi uživali pravice na planini, za to pa sprejeli tudi dolžnost, da plačujejo predpisane takse in davke. Na novo so načrtali meje planin, ki so veljale vse do današnjih dni (Novak, 1989; 2012).

Gospodarjenje s planinskimi pašniki je bilo v upravni pristojnosti Komisije za agrarne operacije. Pravna osnova za ustanovitev komisij je bil Zakon o razdelbi skupnih zemljišč in uredbi dotičnih skupnih pravic do njih uživanja in oskrbovanja, ki je bil sprejet za avstrijsko monarhijo 7. 6. 1883. Na podlagi tega državnega zakona so bili sprejeti posebni deželni zakoni, in sicer za Kranjsko 26. 10. 1887. Med agrarne operacije so vključevali poleg

razdelitve skupnih zemljišč in ureditve skupnih pravic do uživanja in oskrbovanja teh zemljišč še komasacije kmetijskih zemljišč (zložbe), odprave enklav v gozdovih ter gospodarjenje s planinskimi pašniki, za kar sta bila objavljena posebna zakona. Deželni zakon o planinah za Kranjsko je bil sprejet 26.5.1909 (Zakon o varstvu planin in pospeševanju planinskega gospodarstva). Zakon je pomenil osnovo za sprejetje drugih uredb, ki so se ukvarjale s planinami in planinskim gospodarstvom (Ribnikar, 1991; Spiller-Muys, 1926).

Slika 4: Zakon o varstvu planin in pospeševanju planinskega gospodarstva (1909)

Razdeljevanje skupnih zemljišč in urejanje skupnih pravic do njihovega uživanja in upravljanja sta bili dolgotrajen proces, ki se je začel v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja

ter je bil v Sloveniji ustavljen leta 1947 s sprejetjem in objavo Zakona o agrarnih skupnostih (1947), na njegovi podlagi so prešla še vsa obstoječa skupna zemljišča agrarnih skupnosti v last splošnega ljudskega premoženja (Ribnikar, 1991). Po letu 1947 so v Bohinju s planinami in pašniki gospodarile tri kmečke zadruga (Bohinjska Bistrica, Stara Fužina in Srednja vas), od leta 1960 pa enotna kmečka zadruga s sedežem v Srednji vasi, ki se je preimenovala v Gozdarsko kmetijsko zadrugo Srednja vas v Bohinju (GKZ). Do izgradnje nove skupne sirarne v Srednji vasi leta 1967 je zadruga pošiljala svoje delavce (sirarje) na planine, zadnjič leta 1972. Leta 1974 so bile na temelju Zakona o združevanju kmetov (1972) priglašene upravnemu organu in vpisane v poseben register kmečkih skupnosti pašne skupnosti. Te skupnosti so delovale v sklopu GKZ Srednja vas do sprejetja Zakona o denacionalizaciji (1991) in Zakona o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti (1994). Po uveljavitvi teh zakonov so agrarni upravičenci vložili zahteve za vračilo odvzetega premoženja in se registrirali kot agrarne skupnosti. Postopki vračila premoženja agrarnim skupnostim so v Bohinju končani.

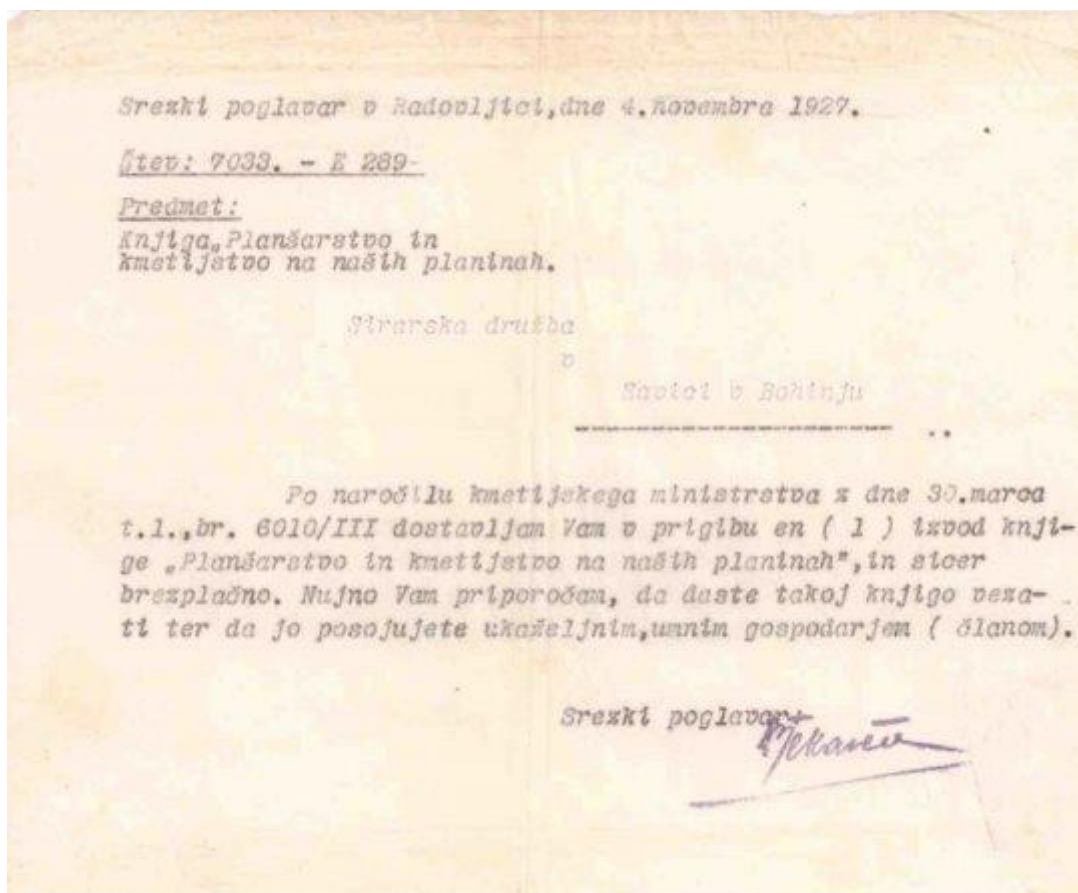
2.3 UPRAVLJANJE PLANIN

Pravice do izkoriščanja planin so vezane na staro planšarsko tradicijo. Živino smejo na planine gnati le tisti pašni upravičenci, ki so si to pravico pridobili z dedovanjem kmetije, ki je imela to pravico že prej (Cevc, 1992).

Pašni upravičenci upravljajo in gospodarsko izkoriščajo planine skupno, združeni v pašne skupnosti, srenje. Združevanje vaščanov v gospodarske skupnosti, srenje, je bil odgovor na trde razmere v gorskem okolju. Dela, ki so potrebna za vzdrževanje planine (sečnja in trebljenje gozda, postavljanje in vzdrževanje stavb, vzdrževanje poti, postavljanje ograj, urejanje preskrbe z vodo itd.), še danes opravljajo skupno vsi pašni upravičenci z rábato. Srenjska skupnost se je izkazala za koristno tudi pri odločitvah, koliko živine se sme prepasti na planini (Cevc, 1992). Srenje so bile urejene skupnosti, v katerih se je točno vedelo, kakšne pravice in dolžnosti je imel vsak član glede paše, vzdrževanja pašnikov in skupnih objektov.

V prvi polovici 20. stoletja je bila za nadzor gospodarjenja s planinami in strokovno pomoč pristojna Komisija za agrarne operacije.

Pomemben vpliv je imela tudi strokovna literatura, tako npr. je leta 1926 izšla obsežna knjiga 'Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah', ki jo je uredil takratni komisar za agrarne operacije dr. Fran Spiller-Muys. Ohranjen je dopis o dostavi knjige Sirarski družbi Savica v Bohinju.

Slika 5: Dopis o dostavi knjige (osebni arhiv)

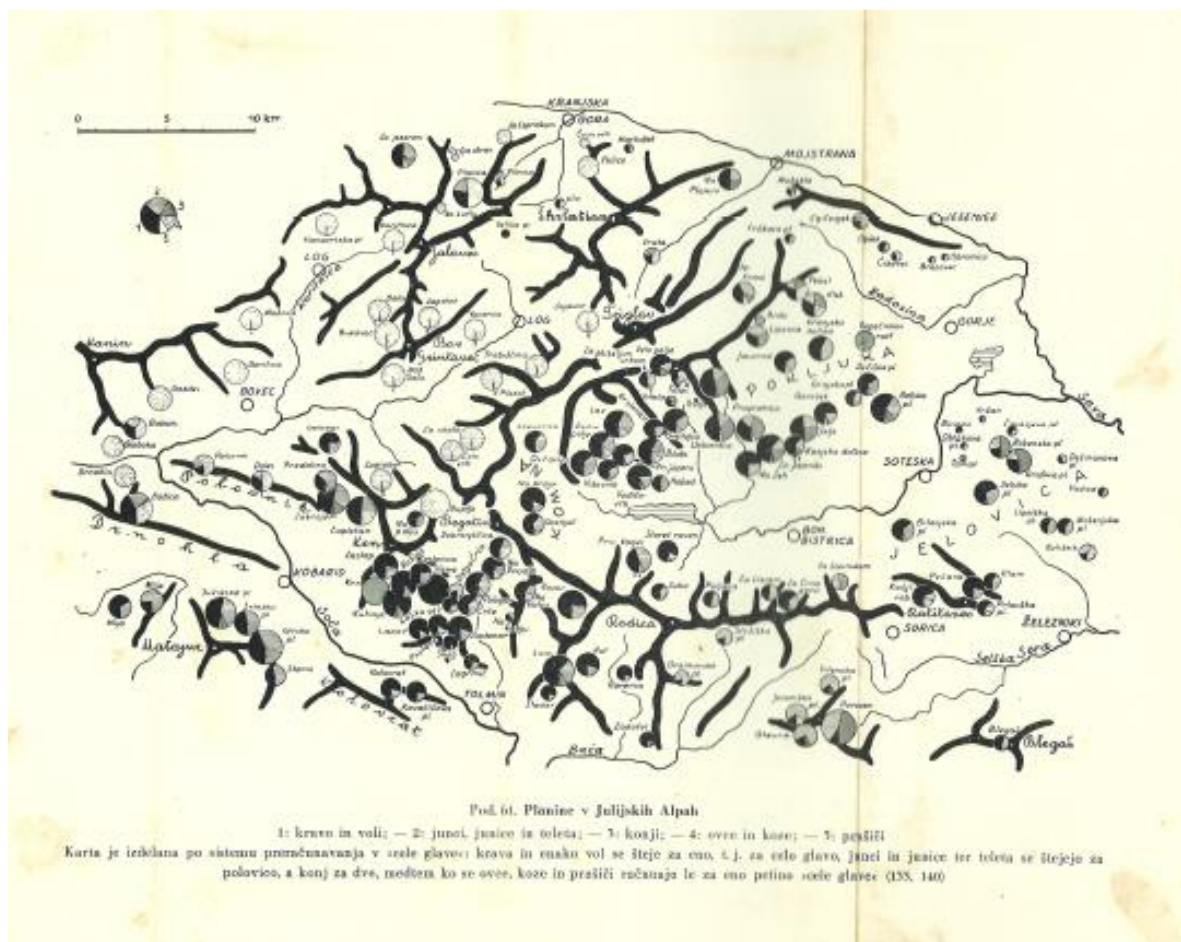
Po nacionalizaciji leta 1947 so za bohinjske planine skrbele zadruga. Kot navaja Arh (1961), je zadruga v Stari Fužini v 50. letih poskrbela za gradnjo novih in obnovo obstoječih poti v Fužinarskih planinah in dograditev sirarne na Planini pri jezeru. Zadruga je sredstva pridobila kot dotacije iz pašnega sklada OLO in delno od lesa, posekanega na planinah. S tem so omogočili oskrbovanje planin in prevoz izdelkov ter ni bilo več treba vsega tovara prenašati na ramenih. Pašni sklad v okraju Radovljica je bil ustanovljen leta 1954 (Odlok o pašnem skladu okraja Radovljica).

Po pričevanju Janeza Škantarja, dolgoletnega vodje kmetijstva pri GKZ Srednja vas, je zadruga v Srednji vasi v začetku 50. let obnovila sirarno na Uskovnici, ki je med vojno pogorela.

Po izgradnji skupne sirarne v Srednji vasi leta 1967 je zadruga skrbela predvsem za planine, od koder je bil možen prevoz mleka v dolino (Javornik, Goreljek). Sredi 80. let je GKZ na pobudo nekaterih pašnih skupnosti (Srednja vas, Gorjuše - Nomenj, Koprivnik) pripravila programe urejanja pašnih površin na planinah Uskovnica, Javornik in Goreljek. V istem času so bili pripravljeni tudi projekti urejanja nižinskih pašnikov, na katerih so se pasle predvsem krave molznice.

Planinske srenje so zrasle v pred-fevdalnih razmerah, ohranile so se do današnjih dni in jih sestavljajo pašni upravičenci ene, dveh ali več vasi. V Bohinju je danes živih devet srenj, danes agrarnih skupnosti:

- studorska (vasi Studor in Stara Fužina) z roti Voje, Blatca, Ukanc, Vogar in planinami Blato, Hebed, Vodični vrh, Grintovca, Planina pri jezeru, Dedno polje, Viševnik, Ovčarija, Laz, Tosc;
- srenjska (Srednja vas), senožeti in planine Na Šeh, Četeže, Uskovnica, Praprotnica, Konjščica;
- češnjiška (vasi Češnjica, Jereka, Podjelje, Koprivnik), senožeti in planine Zajamniki, Javornica, Konjska dolina, Jelje, Pokrovc, Na Pečeh, Goreljek, Krstenica, Velo polje, Pod Mišelj vrhom, Govnjač;
- bukovska (vasi Brod, Savica, Kamnje, Polje, Žlan, Laški Rovt), planine Storec raven, Bareča dolina, Suha, Poljana, Za Osredki, Za Liscem;
- bitenjska (vasi Bitnje, Lepence, Log), Bitenjska in Ribčeva planina;
- rotarska (Nemški Rovt), planine Na Vresju, Za Šavnikom, Pečana;
- ravenska (Ravne), planini Za Malim vrhom, Za Črno goro;
- bistriška (Bohinjska Bistrica), planine Na strmah, Prednji Vogel, Zadnji Vogel;
- nomenjska (vasi Nomenj, Gorjuše), planini Ravne in Javornik (Cevc, 1992).

Slika 6: Planine v Julijskih Alpah (Melik, 1954)

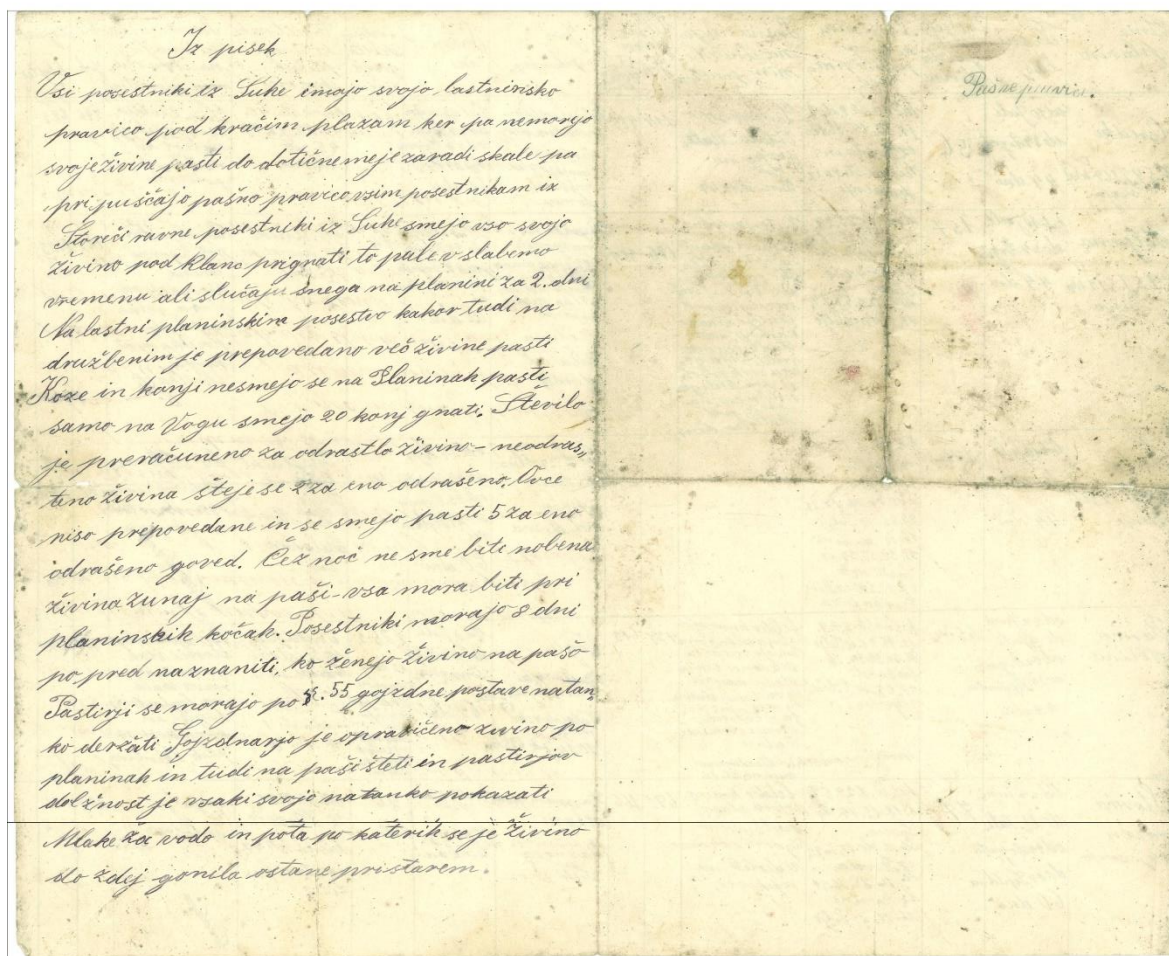
2.4 PAŠA

2.4.1 Potek paše

Paša v Bohinju od nekdaj poteka v dveh ali treh stopnjah. Vasi, ki imajo pašnike, začnejo pašo živine ob koncu aprila ali v začetku maja na vaških pašnikih. V začetku junija se živina preseli na senožetne planine ali nižje planine, kjer ostane približno do konca junija. Potem se živina seli na višje planine, kjer ostane približno do sredine septembra, odvisno od vremena. Na nekaterih senožetnih planinah živina ostane celo pašno sezono, ker nekateri lastniki nimajo pašnih pravic v višjih planinah (Zajamniki, Uskovnica, Praprotnica). Jeseni se živina postopoma seli nazaj, najprej na nižje planine, senožeti (rote) in nazadnje na vaše pašnike in lastne travnike, kjer se pase do snega.

2.4.2 Pašne pravice, pašni red

Pašne pravice so bile določene za vsak pašnik in planino ter za vse člane srenje, določen je bil termin paše za vsako površino, število govedi ali druge živine, kar je vidno iz dokumenta bukovske srenje, ki žal ni datiran (sliki 7 in 8).

Slika 7: Pašni red in pašne pravice bukovske pašne srenje – stran 1 (osebni arhiv)

[illegible]

Slika 8: Pašni red in pašne pravice bukovske pašne srenje – stran 2 (osebni arhiv)

Začasni pašni red (Agrarna skupnost Ravne, 1940) opredeljuje: pašno ozemlje, živino na paši, pašno dobo, red na pašniku, pastirje, vzdrževanje pašnika, skupno delo, porazdelitev stroškov, dolžnosti gospodarskega odbora in pristojnosti komisarja za agrarne operacije v primeru kršitve določil pašnega reda in statuta agrarne skupnosti.

Tudi sedaj imajo vse agrarne skupnosti sprejete pašne rede; sprejeti so na podlagi 101. člena Zakona o kmetijskih zemljiščih (1996) in 32. člena Zakona o gozdovih (1993). Pašni redi določajo pravice in dolžnosti članov agrarne skupnosti, dolžnosti pastirja na pašniku, dolžnosti mlekarja v planini, dolžnosti in pristojnosti organov agrarne skupnosti.

2.4.3 Pašne površine, stalež živine

V 19. stoletju so Bohinjci uporabljali 46 planin, leta 1966 jih je obratovalo še 29, leta 1973 še 27, leta 1983 je obratovalo 26 planin in leta 1994 le še 23 planin (Vojvoda, 1995). V letu 2016 je delovalo 28 planin.

V obdobju po drugi svetovni vojni sta k zmanjševanju planinske živinoreje bistveno prispevala dva elementa. Prvi je zmanjševanje agrarnega prebivalstva. V Bohinju ga je bilo v tridesetih letih 20. stoletja še slabih 60 %, leta 1961 še dobra tretjina (34 %) in leta 1991 le še 7,6 %. Drugi element je občutno zmanjševanje staleža živine (Vojvoda, 1995).

Proces opuščanja planin in planinskih pašnikov, propadanje objektov, poti, vodovodov in rabe pašnih površin se je zdel nezadržen. Predvsem je zajel planine, ki so bile namenjene za pašo mlečne živine. Pri tem moramo omeniti, da je tak trend pospešil tudi razvoj živinoreje v dolini – uvajanje bolj proizvodnih pasem in krav, ki so manj primerne za planinsko pašo, intenziviranje pridelovanja krme v dolini (Robič in Schlamberger, 1984).

2.4.4 Pašne površine v planinah

Iz podatkov za leto 1923 (preglednica 1) je vidno, da so zajete vse površine po katastru, v katere so bile vključene tudi gozdne površine. Tudi sicer so bile pašne površine bistveno večje kakor danes. Močnejše zaraščanje je potekalo v šestdesetih in sedemdesetih letih. Velikost pašnih površin se je določala na podlagi ocene in katastrskih kart. Šele z uvedbo avio-posnetkov leta 2004 in grafičnih enot rabe (GERK) v letu 2006 so se lahko izrisale in izmerile čiste uporabne površine. Živina pa se še vedno pase tudi po površinah, ki niso zajete v GERK-ih, kar velja predvsem za površine, ki so poraščene z redkim gorskim gozdom.

Preglednica 1: Pašne površine na planinah v letih od 1923 do 2015

Planina	Pašna površina v ha						
	1923 ⁽¹⁾	1963 ⁽²⁾	1982 ⁽³⁾	1995 ⁽⁴⁾	2005 ⁽⁵⁾	2015 ⁽⁵⁾	
Razor	2043,00	-	-	-	-	-	
Lopučnica		1557,00	-	-	-	-	
Na kraju			-	-	-	-	
Govnač			603,00	15,00	-	-	39,19
Krstenica	403,41	38,17	38,00	80,00	83,39	60,27	
Zajamniki	34,00	22,26	22,00	20,00			
Pod Mišelj vrhom	103,70	138,98	241,00	402,00	71,37	60,72	
Velo polje	139,86						
Tosc	2274,00	150,00	-	-	-	-	
Trstje			-			-	-
Grintovca		35,00	90,00	150,00	50,67	33,58	
Laz		230,00					
Pri jezeru			300,00	50,00	250,00	111,72	102,13
Dedno polje		10,00					
Viševnik			20,00	20,00	25,00		
Ovčarija		60,00				-	-
Blato			-	-	-		
Vodični vrh		-	-	-	-	-	-
Hebed		-	-	-	-	-	-
Vrtača		-	-	-	-	-	-
Konjska dolina	20,00	12,83	124,00	19,00	37,37	-	
Jelje		5,81		18,00		32,25	
Goreljek		8,44		30,00			
Konjščica	554,12	189,29	320,00	95,00	68,21	88,24	
Uskovnica		27,99					
Praprotnica		71,80	60,00				
Na Šeh		-	-	-	-	-	-
Javornik	57,56	46,05	32,00	38,00	27,85	-	
Vogel	805,17	100,00	60,00	55,00	52,61	30,09	
Poljana	500,00	84,24	20,00	25,00	44,11	55,20	
Suha	600,00	30,00	30,00	42,00			
Storeč roven	8,00	2,96	-				
Za Osredki		2,50	-				
Za Liscem	119,21	4,00	-	-			
Za Črno goro	195,15	90,79	20,00				
Pečana	295,00	30,99	60,00		65,00	75,58	34,96
Bitenjska planina	17,38	25,00				8,96	7,77
Ribčeva planina							
Za Šavnikom		39,60	-	-	-	-	

⁽¹⁾ Komisar za agrarne operacije (1923)⁽²⁾ GKZ Srednja vas v Bohinju (1963)⁽³⁾ Robič in Schlamberger (1984)⁽⁴⁾ Schlamberger (1995)⁽⁵⁾ Zbirna vloga (AKTRP, 2005, 2015)

2.4.5 Stalež živali

Stalež živine v dolini pogojuje izrabo pašnih površin na planinah in skupnih pašnikih. Zato so kazalci o staležu živali osnova za ugotavljanje trendov gospodarjenja na teh površinah (Schlamberger, 1995). V preglednici 2 je prikazano spreminjanje števila govedi na območju Bohinja v letih od 1900 do 2015.

Preglednica 2: Število govedi v Bohinju v letih od 1900 do 2015

	1900 ⁽¹⁾	1910 ⁽¹⁾	1921 ⁽¹⁾	1960 ⁽¹⁾	1981 ⁽¹⁾	1991 ⁽¹⁾	2005 ⁽²⁾	2010 ⁽²⁾	2015 ⁽²⁾
število	3.609	3.066	3.387	2.942	2.175	1.793	1.721	1.798	1.698
indeks	100	84,9	93,8	81,5	60,2	49,6	47,7	49,8	47,0
indeks				100	73,9	60,9	58,5	61,1	57,7
						100	96,0	100,3	94,7

(1) Vojvoda (1995)

(2) Jeretina in sod. (2016)

V zadnjih 20 letih se je stalež govedi nekoliko ustalil, čeprav se njihovo število še vedno zmanjšuje (preglednica 2). V tem času opazamo upad števila kmetij, predvsem malih, ki so se ukvarjale s prirajo mleka. Vzrok je staranje prebivalstva, odločilni dejavnik pa je zagotovo cena mleka, saj stroški presegajo prihodke. Po letu 2010 se število govedi ne povečuje tudi pri večjih rejcih, temveč ostaja enako.

Leta 1966 je bilo v planinah še precejšnje število krav, predvsem molznic (preglednica 3). Razlog je v tem, da so takrat mleko še organizirano predelovali po planinah. Velik upad števila krav se je dogajal do leta 1973, ko je v Srednji vasi že obratovala skupna sirarna in so molznice ostajale na paši v dolini. Število krav se je še naprej zmanjševalo nekako do leta 2005. Po tem letu ponovno opazamo manjše povečanje števila krav, predvsem molznic, do česar je prišlo zaradi ponovne vzpostavitve predelave mleka po planinah. Povečuje se tudi število krav dojlj in telet na paši.

Pri ovcah je bilo največje število živali na paši v obdobju med letoma 1990 in 2005. Razlog je v tem, da so se v tem obdobju pasle tudi ovce s kmetij zunaj Bohinja. Trenutno pa se spet pasejo le ovce bohinjskih rejcev (preglednica 3).

Preglednica 3: Število živine v planinah bohinjskega planinskega območja v letih od 1966 do 2015

Leto		krave	telice	teleta	voli	konji	ovce	koze	Skupaj
1966 ⁽¹⁾	število	713	425	167	139	14	0	0	
	GVŽ	713	297,5	25,05	166,8	18,2	0	0	1220,5
	%	58,4	24,4	2	12,7	1,5	0	0	
1973 ⁽¹⁾	število	464	324	170	136	9	29	0	
	GVŽ	463	226,8	25,5	163,2	11,7	2,9	0	894,1
	%	51,9	25,4	2,8	18,3	1,3	0,3	0	
1983 ⁽¹⁾	število	343	494	0	12	23	3	0	
	GVŽ	343	345,8	0	14,4	29,9	0,3	0	734,2
	%	46,7	47,1	0	2	4,1	0,1	0	
1994 ⁽¹⁾	število	257	469	14	10	23	930	85	
	GVŽ	257	328,3	2,1	12	29,9	93	8,5	730,8
	%	35,2	44,9	0,3	1,6	4,1	12,7	1,2	
2005 ⁽²⁾	število	265	206	36	44	10	300	0	
	GVŽ	265	164,8	5,4	44	10	45	0	534,2
	%	49,61	30,85	1,01	8,24	1,87	8,42	0	
2015 ⁽²⁾	število	294	162	113	35	14	202	0	
	GVŽ	294	129,6	16,95	35	14	30,3	0	519,8
	%	56,55	24,93	3,26	6,73	2,69	5,83	0	

⁽¹⁾ Vojvoda (1995): 20–21⁽²⁾ Zbirna vloga (AKTRP, 2005, 2015)

V preglednici 4 prikazujemo stalež živali po posameznih planinah, preračunano na GVŽ za obdobje od leta 1923 do 2015. Iz preglednice je vidno, da se je število GVŽ v tem obdobju močno zmanjšalo, in sicer s 3304 leta 1923 na 1760 leta 1966 ter na 485 GVŽ leta 2005. V letu 2015 opažamo manjše povečanje števila GVŽ, in sicer se je v tem letu na planinah paslo 533 GVŽ. Iz preglednice tudi lahko vidimo, na katerih planinah se živina ne pase več. Ta planinska območja so: Lopusnica, Na kraju, Tosc, Hebed, Konjska dolina, Jelje, Bareča dolina, Za Črno goro in Za Šavnikom.

Preglednica 4: Stalež živali po planinah v GVŽ v letih od 1923 do 2015

Planinsko območje	Stalež živali po posameznih planinah					
	1923 ⁽¹⁾	1958 ⁽²⁾	1966 ⁽²⁾	1994 ⁽²⁾	2005 ⁽³⁾	2015 ⁽³⁾
Lopučnica	81,3	108,2	-	-	-	-
Na kraju	153,5	73,85	64,05	-	-	-
Govnač	81,5	63,3	79,2	-	-	28,05
Krstenica	51,1	81,95	58,1	38,4	38,75	33,1
Zajamniki	289	133,2	59,9			
Pod Mišelj vrhom	54,1	87,7	92,2	37,8	31,7	58,95
Velo polje	85,1					
Tosc	24	31,4	25,2	24,3	-	-
Laz		110,85	69,1	65,2	41,4	13,75
Grintovca	197,1	128,5	87			
Pri jezeru	133,6	57,9	33,6	86,2	75,6	62,95
Ovčarija	115,6	57,5	-			
Dedno polje	141,3	94,95	124,35			
Viševnik	99,9	53,95	52,6			
Vodični vrh	179,4	99,7	62,75			
Blato	150,7	110,6	65,4			
Hebed	34,8	-	-	-	-	-
Konjska dolina		113,9	22,5	31		-
Jelje	156	134,5	71,2			-
Goreljek	194,3	205,45	146,55	92,7	70,5	49,85
Uskovnica	193,3	169,15	103,6	174,3	95,65	105,15
Praprotnica	113	76,25	68,4			
Konjščica	157,5	118,35	108,9			
Javornik	137,5	154,2	109,4	70,9	41,4	46,35
Prvi Vogel	95	53,6	6,6	33,6	15,6	35,85
Zadnji Vogel			66,3			
Za Liscem	46,8	45,6	-	30,1	29,25	58,95
Za Osredki						
Poljana	38,4					
Suha	48,8	60,3	18,9			
Storeč roven	37	42,1	-			
Bareča dolina		40,3	-	-	-	-
Za Črno goro	78,1	61,6	13,7	-	-	-
Pečana	65,1	50,65	77,55	42,8	36,25	32,95
Bitenjska planina	71	96,55	32	26,6	8,7	6,8
Ribčeva planina			18,5			
Za Šavnikom		32,45	22,75	-	-	-
Skupaj	3.303,8	2.748,5	1.760,3	753,9	484,8	532,7

⁽¹⁾ Komisar za agrarne operacije (1923)⁽²⁾ Vojvoda (1995)⁽³⁾ Zbirna vloga (AKTRP, 2005, 2015)

2.5 SIRARSTVO

Bohinjci so sir zagotovo izdelovali že v srednjem veku, saj je po blejskem urbarju iz leta 1253 del dajatev predstavljal sir in maslo. Dajatve v siru se omenjajo tudi v zvezi z užitkom planin. Podobno je veljalo še v 18. stoletju. V rokopisni zapuščini Žige Zoisa je ohranjeno poročilo, po katerem lahko sklepamo, da je ob koncu 18. stoletja pomenila Bohinjcem najpomembnejši vir dohodkov trgovina z maslom in kuhanim maslom (Novak, 1995).

Do sredine 18. stoletja se je potreba po lesu zaradi razmaha fužinarstva in rudarstva močno povečala. Vse več interesentov pa je gozd izkoriščalo na neracionalen način. Z odkupom servitutne paše ali planine same so veleposestniki (npr. Kranjska industrijska družba in Verski sklad) v drugi polovici 19. stoletja na Jelovici in Pokljuki omejevali pašo in spreminjali planine v gozdove (Petek, 2005).

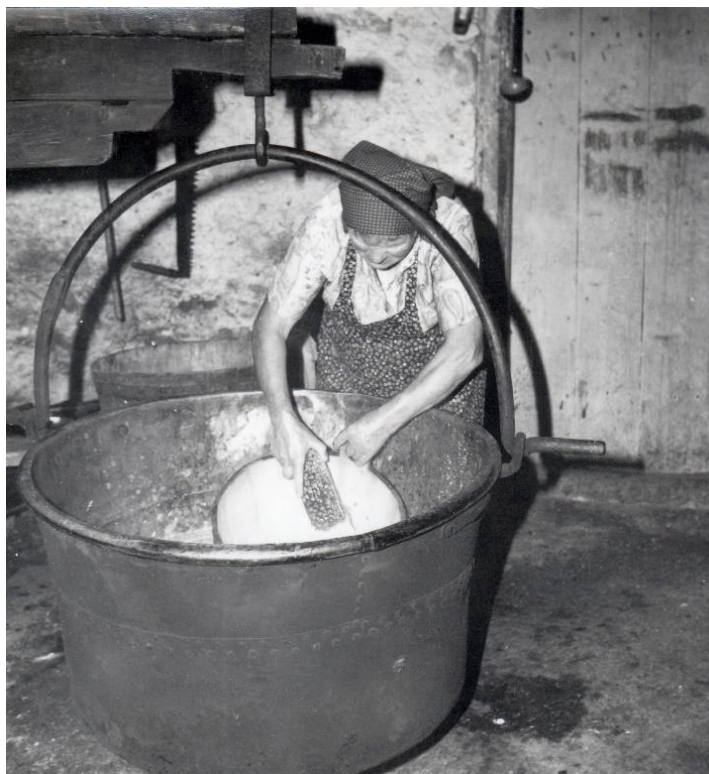
Utesnjevanje pašnega območja so skušali v Bohinju nadomestiti z umnejšim sirarstvom. Za izboljšanje živinoreje v Bohinju si je močno prizadeval Janez Mesar, župnik v Bohinjski Bistrici. Na potovanjih po sosednjih alpskih deželah si je nabral mnogo izkušenj, ki jih je po svoji vrnitvi posredoval bohinjskim gospodarjem. Na njegovo pobudo je bila leta 1873 ustanovljena prva sirarska družba, v kateri se je združilo 13 gospodarjev iz Bohinjske Bistrice, Bitenj in Lepenc. Junija tega leta so začeli izdelovati sir na Bitenjski planini (Jelovica), v najem so vzeli še planino Govnjač (Komna). To je bil prvi korak, ki ga je napravilo bohinjsko mlekarstvo na planinah od potreb zgolj domačega gospodinjstva. Zaslužek je bil le od trgovanja z živino, nekaj malega od masla, z izdelovanjem dobrega sira za prodajo pa so si ustvaril nov in pomemben prihodek. Organizirali so skupno prodajo sira, čisti izkupiček so si člani razdelili med seboj. Uspeh je bil očiten in že kmalu so se v Bohinju ustanovile tri nove sirarske združbe na Nomenju, Nemškem Rovtu in Ravnah (Novak, 1995; 2012).

V tem času je Goriška kmetijska družba pridobila švicarskega strokovnjaka Tomaža Hitza, ki je v Poljubinju na Tolminskem začel učiti novega sirarstva Goričane in prve Bohinjce. Hitza so v ta namen vabili tudi v Bohinj. To je pomenilo veliko prelomnico. Do leta 1873 je vsak planšar sam v svojem stanu predeloval mleko svoje živine. Izdelovali so predvsem

surovo in kuhano maslo, zware (sir iz kislega mleka), ožemčke, podobnjake iz dimljenega sira in mohant. Poslej so mleko zbirali v skupni planinski sirarni, kjer je bilo izdelovanje sira zaupano skupnemu izučenemu sirarju, ki ga je najela sirarska družba. Izdelovali so trdi sir ementalskega tipa (Cevc, 1992, Novak, 1995). Velikost hlebov je bila odvisna od razpoložljive količine mleka ter dostopa in oddaljenosti posamezne planine oziroma sirarne (ustno pričevanje Franca Sodja, nekdanjega sirarja).

Slika 9: Sirar Franc Sodja s hlebom bohinjskega sira Na kraju (foto: arhiv Gorenjskega muzeja)

Slika 10: Ukčeva Minka (Ferjanova) pri čiščenju starega tipa kotla, planina Blato, 1978 (foto: Anka Novak, arhiv Gorenjskega muzeja)

Slika 11: Sirarna Uskovnica okrog leta 1968 (foto: Janez Kališnik, arhiv Gorenjskega muzeja)

Sirarske družbe in sirarske zadruge, ki so se razvile iz prvih, so bile samostojne organizacije in so delovale v okviru posameznih pašnih srenj kot samostojna telesa. Razvile so močno trgovino s sirom, ki je ponesla ime Bohinja prek meja Kranjske. Zadružno organizirano sirarstvo je v bohinjskih planinah živelo sto let. Leta 1972 je kmetijska zadruga v Bohinju zadnjič poslala svoje sirarje v planine (Novak, 1995). Skupna sirarna v Srednji vasi je bila zgrajena leta 1967. Ustanovljena je bila zaradi tega, ker so bili siri v vaških sirarnah različne velikosti in kakovosti. V novi sirarni so začeli izdelovati hlebe sira enotne teže 45 kg. Po letu 1972 so na posameznih planinah izdelovali le še manjše količine sira. Delale so ga posamezne majerice in majerji, ki so prej pomagali sirarjem. Poklicnih sirarjev pa na planinah ni bilo več. Skupne sirarne so uporabljali le še na Velem polju, v Lazu in na Krstenici. Drugod so sirili v stanovih.

V Spodnjih bohinjskih planinah so prenehali siriti že leta 1957 (Kmetijska zadruga Bohinjska Bistrica, brez datuma). Vzrok za to so bili težke delovne razmere (predvsem pomanjkanje vode) in pomanjkanje dobrih sirarjev.

Različni projekti, ki so se začeli izvajati ob prelomu tisočletja, so dali klasičnemu sirarstvu nov zagon. Sirjenje poteka v skupnih sirarnah planin Vogel, Krstenica, Laz, Velo polje, Konjščica in Javornik ter v stanovih z urejenimi sirarnicami na Uskovnici (dva sirarja), Zajamnikih in Goreljku. Sirjenje poteka na klasičen način v bakrenih kotlih po podobnih postopkih kot pred sto leti.

Tradicijo sirarstva v Bohinju nadaljuje tudi Bohinjska sirarna v Srednji vasi, ki edina izdeluje tipični bohinjski sir, ter manjše sirarne v dolini (Polje, Srednja vas, Studor, Stara Fužina, Brod, Nemški Rovt).

2.6 STAVBE NA PLANINAH

Na bohinjskih planinah najdemo pretežno tri tipe stanov.

Prvi tip je nadstropni brunasti stan, ki je značilna stavba v visokih planinah Velo polje, Ovčarija, Dedno polje, Laz, Viševnik, Planina pri jezeru, Krstenica, Planina pod Mišelj

vrhom, Konjščica, Javornik in Za Osredki. Stan je običajno na eni strani oprt na suhi zid ali svet, z druge strani pa je postavljen na stebrih »kobilah« s pomolom (pokriti predprostor). Odprt prostor pod kočo je namenjen za zavetje živini, nadstropna enoprostorna brunarica pa pastirju za bivanje, kuhanje in spanje. Ob podolžni steni ima lahko postavljeno kravjo streho in hlev za teleta ob zadnji steni (Cevc in sod., 1995).

Slika 12: Stan na kobilah – Dedno polje (foto: arhiv Gorenjskega muzeja)

Drugi tip stavbe je zidan enoprostorni stan, značilen za spodnje bohinjske planine Vogel, Suha, Poljana, Za Liscem, Za Črno goro, Za Šavnikom.

Slika 13: Stan, Vogel (foto: Anka Novak, arhiv Gorenjskega muzeja)

Tretji tip stavb je značilen za senožetne planine. Običajno tam najdemo ločene male zidane ali lesene hiške, kjer biva pastir (stan), zraven pa je lesena ali zidana staja s senikom za hrambo sena. Stan ima dva prostora in zgoraj prostor za seno, ki se je v današnjem času spremenil v prostor za spanje.

Slika 14: Staja in stan, Uskovnica, pred drugo svetovno vojno (foto: J. Ravnik in D. Holinsky, arhiv Gorenjskega muzeja)

Po letu 1876 so začeli na planinah postavljati zidane skupne sirarne. Te so bile v začetku nizke dvoprostorne stavbe s prostorom za sirjenje in ločeno shrambo za sir. V začetku 20. stoletja so imele skoraj vse večje planine sirarne. Po letu 1930 so začeli postavljati sirarne po načrtih Alfonza Pirca. Te stavbe so bile bolj prostorne. Spodaj so bili ločeni prostori za izdelovanje sira, zorilnico in hrambo ter hlajenje mleka. Zgoraj so bili urejeni prostori za bivanje pastirja.

Slika 15: Starejši tip sirarne, planina Suha (foto: Anka Novak, arhiv Gorenjskega muzeja)

Slika 16: Novejši tip sirarne po načrtu Alfonza Pirca, Praprotnica (foto: Anka Novak, arhiv Gorenjskega muzeja)

Do druge svetovne vojne so les za vzdrževanje stavb dobivali iz gozdov, ki so pripadali srenji. Po nacionalizaciji po drugi svetovni vojni se je ta pravica ukinila. Material za obnovo stanov so morali pripeljati iz doline ali pa so ga sekali na črno. To je bil eden od vzrokov za začetek propadanja stavb na planinah.

3 MATERIAL IN METODE

Namen naloge je predstaviti kratek opis planšarstva v Bohinju nekoč in danes ter izdelati vizijo razvoja planin in predelave v povezavi kmetijstva, turizma in ohranjanja kulturne krajine. Imamo planine, ki so naše skupno bogastvo, in le skupaj bomo lahko na sodoben način nadaljevali delo naših prednikov ter s tem ohranili njihovo zapuščino bodočim rodovom.

Za pripravo diplomske naloge sem zbral in analiziral zgodovinske vire in razpoložljivo gradivo agrarnih skupnosti, kmetijske zadruge in strokovne literature. Na nekaterih področjih precej gradiva manjka, ker se je marsikaj izgubilo ob raznih organizacijskih spremembah in selitvah (popisi, statistika, programi, načrti ...).

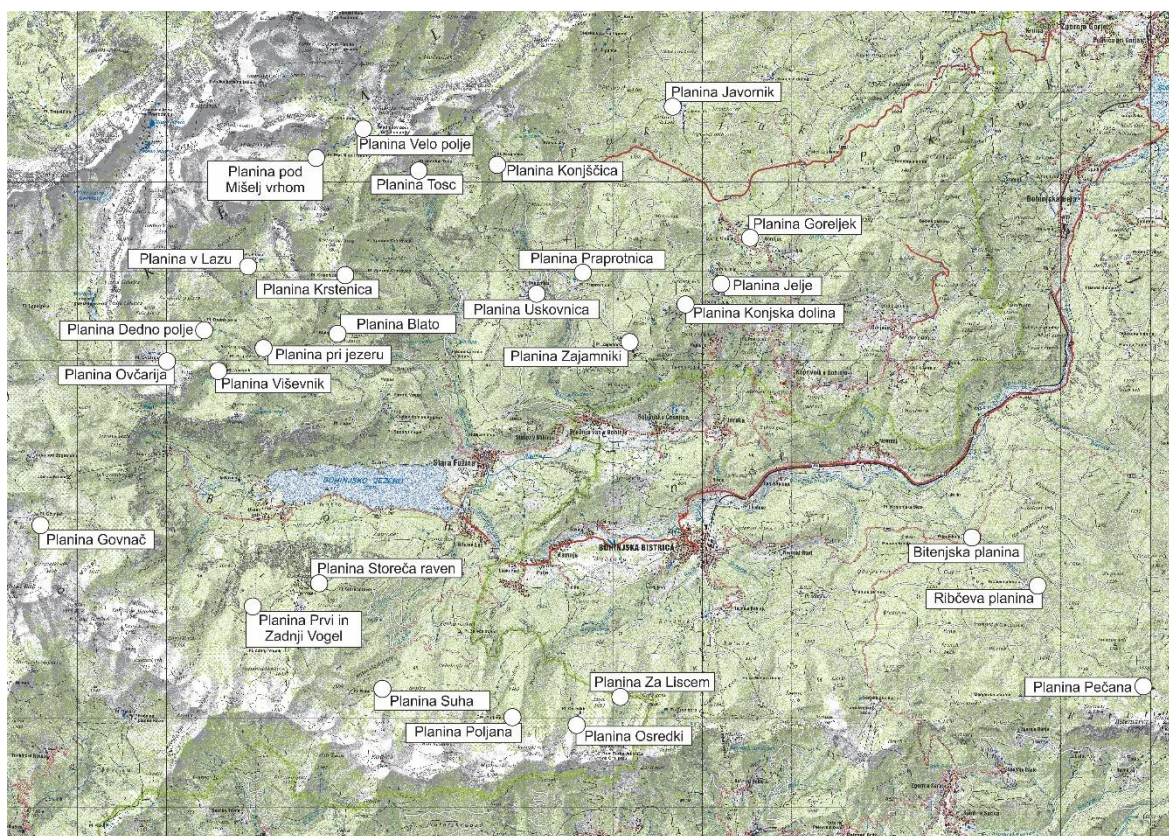
Planin nisem posebej obiskoval zaradi izdelave diplomske naloge, ker se z njimi službeno ukvarjam že več kot 30 let in problematiko dobro poznam. Analize stanja paše in planšarstva na bohinjskih planinah so bile narejene v okviru prijav na različne projekte, ki smo jih pripravljali v okviru Kmetijske svetovalne službe. Tako smo med drugim izvedli projekte:

1. Organiziranje, predelava in trženje kmetijskih pridelkov na alpskem območju;
2. Turistična sirarska pot;
3. Pridelano v Bohinju itd.

4 REZULTATI

4.1 ŽIVE PLANINE

V letu 2016 je na območju Bohinja živih oziroma delujočih še 28 planin. Nekatere delujejo kot samostojne planine (Govnač, Pečana, Javornik ...), druge so povezane med seboj, tako da tvorijo pašna območja, npr. Blato - Pri jezeru - Viševnik - Ovčarija - Dedno polje. V nadaljevanju bomo predstavili delujoče planine.

Slika 17: Planine v Bohinju (arhiv KSS Bohinj)

4.1.1 Govnač

Planina je del planote Komne, leži na nadmorski višini 1474 m in je najzahodnejša delujoča bohinjska planina. Planina je dostopna le peš, dostop do nje traja 4 ure. Zanja so značilni ostanki stavb iz časa prve svetovne vojne, ko je bila planina del zaledja soške fronte. V

preteklosti je planina pripadala češenjski srenji, ki je planino uporabljala do sredine 70. let dvajsetega stoletja. Do leta 2010 je bila planina opuščena, potem pa jo je vzel v najem od Nadškofije Ljubljana kmet iz Bohinjske Bistrice, ki sedaj tam pase svojo živino (krave, dojlje, telice, teleta). Pašna sezona traja 80 do 90 dni. Planina je vključena v Projekt ALPA, sonaravno upravljanje planin na varovanih območjih.

V zadnjih letih so bile na tej planini opravljena naslednja dela:

- urejen kal za napajanje živali (2013);
- odstranjevanje rušja na približno 5 ha pašnih površin.

V naslednjih letih se načrtuje izvedba naslednjih del:

- ureditev bivalnih prostorov za začasno bivanje lastnika živali;
- obora s pokritim delom za potrebe oskrbovanja bolnih živali.

Slika 18: Govnač (Fotogalerija TNP, 2016)

4.1.2 Prvi in Zadnji Vogel

Planini sta združeni v enotno planino Vogel, ki se razteza od Rjave skale in Šije do gore Vogel. Nadmorska višina je od 1400 do 1800 m. Planino upravlja Agrarna skupnost Bohinjska Bistrica. Na njej se pasejo živali iz vasi Bohinjska Bistrica in Studor ter iz Biotehniškega centra Grm Novo mesto. Na planini je delujoča sirarna. Mleko se predeluje v sir, skuto in kislo mleko. Trženje izdelkov poteka na planini. Sirarna je bila zgrajena v 30. letih in je delovala do sredine 60. let. Potem je bila nekaj desetletij v najemu in so jo uporabljali kot poceni turistični objekt. Leta 2005 se je agrarna skupnost odločila za obnovo in ponovni zagon sirarske dejavnosti.

V zadnjih letih so bila na planini opravljena naslednja dela:

- obnova sirarne 2005–2009;
- čiščenje pašnih površin od leta 2007;
- ureditev oskrbe s pitno vodo (2013);
- zatavljanje golih mest na pašnih površinah (smučišče) od leta 2015, z uporabo slabih lesnih sekancev, odpadne krme in setvijo ustrezne travne mešanice.

V prihodnje so predvidena naslednja načrtovana dela:

- nadaljevanje zatavljanja gruščnatih površin;
- dograditev zorične kleti za potrebe sirarne;
- obnova starega hleva za potrebe molže, skladiščenja ipd.

Slika 19: Planina Vogel (foto: Dušan Jović)

4.1.3 Storeč roven, Suha, Poljana, Osredki, Za Liscem

Vseh pet planin leži v Spodnjih Bohinjskih gorah, severno od glavnega grebena Črna prst–Šija. Od zahoda proti vzhodu se vrstijo: Storeč roven (1145 m n. v.), Suha (1378 m n. v.), Poljana (1464 m n. v.), Osredki (1400 m n. v.), Za Liscem (1350 m n. v.). Planine upravlja Agrarna skupnost Savica, v katero so vključene vasi Brod, Savica, Kamnje, Polje, Žlan in Ribčev Laz. Na planinah se pase govedo (dojilje, telice, teleta). Pastir je stalno prisoten. Nastanjen je na planini Poljana, s katere obiskuje vse druge planine.

V zadnjih letih so bila na teh planinah opravljena naslednja dela:

- čiščenje zarasti (rušje), ok. 6 ha na planinah Poljana, Suha, Za Liscem;
- ureditev napajališč na planinah Suha in Poljana;
- napeljava vodovoda do skupnega objekta na planini Poljana;
- melioracija pašnih površin ok. 3 ha na planini Storeč roven (mulčenje, zatavljanje).

V naslednjih letih je predvidena izvedba naslednjih načrtovanih del:

- izgradnja traktorskega dostopa (ok. 1 km) do planine Suha;
- ureditev sirarne in bivalnih prostorov za pastirja na planini Suha;
- revitalizacija kali na planinah Osredki in Za Liscem.

Slika 20: Storeč roven (foto: Janez Pikon)

Slika 21: Planina Suha (foto: Dušan Jović)

Slika 22: Planina Poljana (foto: Dušan Jović)

Slika 23: Planina Osredki (foto: Peter Strgar)

Slika 24: Planina Za Liscem (foto: Dušan Jović)

4.1.4 Pečana

Leži na Jelovici, pod vznožjem Ratitovca na nadmorski višini 1420 m in je najvzhodnejša od bohinjskih planin. Upravlja jo Agrarna skupnost Nemški Rovt, ki ima planino v najemu od Nadškofije Ljubljana. Pastir je prisoten celo pašno sezono. Na planini se pase goveja živina (dojilje, telice, teleta) iz vasi Nemški Rovt in Bohinjska Bistrica.

Opravljen dela v zadnjih letih:

- nov skupni objekt (1998);
- popravilo skupnih hlevov (2005).

Načrtovana dela:

- obnova ograje;
- obnova kali.

Slika 25: Planina Pečana (foto: Dušan Jović)

4.1.5 Bitenjska in Ribčeva planina

Planini ležita na Jelovici, ob cesti iz Bohinja proti Rovtarici, nadmorska višina je 900 do 1000 m. Planini upravlja Agrarna skupnost Bitnje - Lepence - Log - Nomenj. Bitenjska planina je v lasti agrarne skupnosti, Ribčevo planino pa imajo v najemu od Nadškofije Ljubljana. Na planinah je stalni pastir, ki biva izmenično v sirarni na Bitenjski planini in v sirarni na Ribčevi planini. Mleko predelujejo v skuto in sir mohant.

Opravljena dela:

- obnova skupnega objekta na Bitenjski planini (2011);
- nakup ovna za črpanje vode;
- čiščenje pašnih površin na Bitenjski planini.

Načrtovana dela:

- odkup pašne površine in skupnega objekta na Ribčevi planini.

Slika 26: Bitenjska planina (foto: arhiv KSS Bohinj)

Slika 27: Ribčeva planina (foto: arhiv KSS Bohinj)

4.1.6 Blato, Planina pri jezeru, Dedno polje, Ovčarija, Viševnik

Planine ležijo v osrednjem območju Triglavskega narodnega parka in sestavljajo del območja Fužinarskih planin. Ležijo na nadmorski višini od 1100 do 1700 m. S planinami gospodari Agrarna skupnost Stara Fužina - Studor. Na planini se pase goveja živina (krave, dojlje, telice, teleta) in ovce jezersko-solčavske pasme. Planine so znane po izjemni lepoti, so lahko dostopne in dobro obiskane.

Opravljen dela:

- obnova skupnega objekta na planini Blato;
- dograditev skupnega objekta na planini Dedno polje;
- obnova vodovoda na planini Dedno polje;
- čiščenje pašnih površin na planinah Dedno polje, Ovčarija, Viševnik.

Načrtovana dela:

- obnova stare sirarne na Planini pri jezeru;
- obnova sirarskega dela objekta na planini Dedno polje;
- ureditev napajališč za živino na planini Ovčarija;
- ureditev vodovoda na planini Blato.

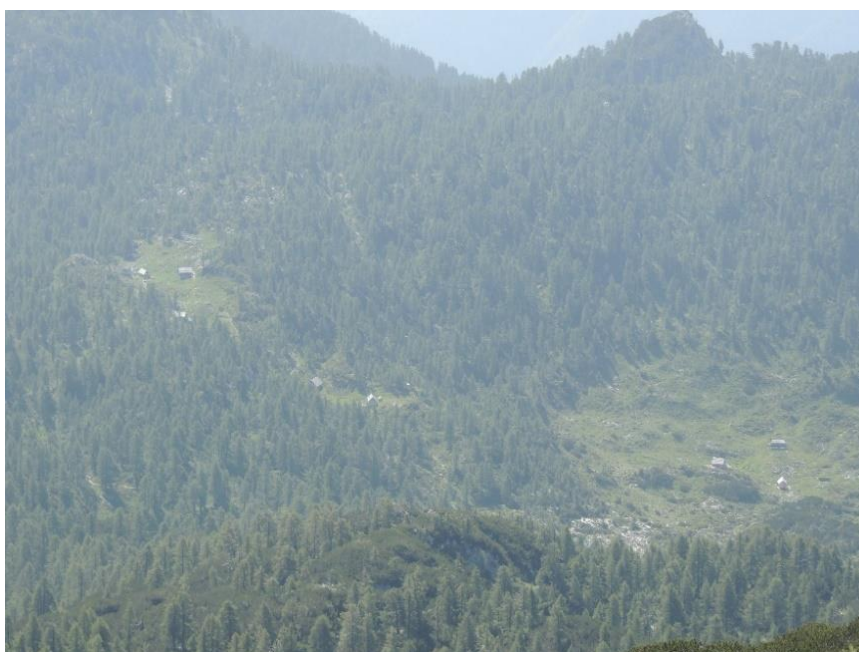
Slika 28: Planina Blato (foto: Dušan Jović)

Slika 29: Planina pri jezeru (foto: Dušan Jović)

Slika 30: Planina Dedno polje (foto: Dušan Jović)

Slika 31: Planina Ovčarija (foto: Dušan Jović)

Slika 32: Planina Viševnik (foto: Dušan Jović)

4.1.7 Laz

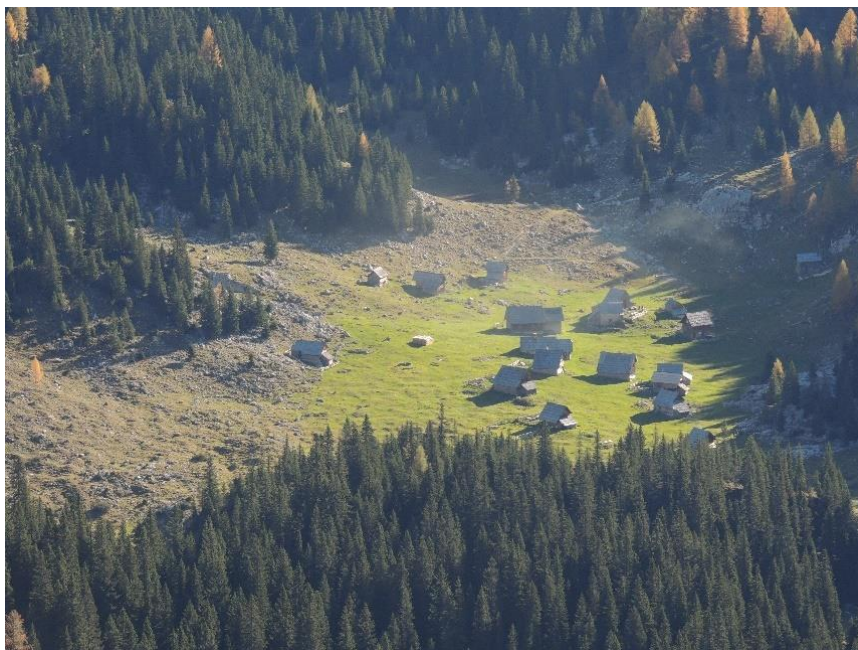
Tudi planina Laz leži v osrednjem območju Triglavskega narodnega parka in je del območja Fužinarskih planin. Leži v kotanji med Ogradi, Debelim vrhom in Kredu. Je planina z najbolj ohranjeno stavbno dediščino. Upravlja jo Agrarna skupnost Stara Fužina - Studor. Ima delujočo sirarno.

Opravljen dela:

- obnova sirarne, ki jo je poškodoval snežni plaz v zimi 1990/91;
- obnova sirarskega dela v letih 2003–2004;
- obnova sirarne (streha, okna) leta 2014;
- obnova vodovoda leta 2015;
- ureditev dostopne vozne poti s planine Pri jezeru leta 2015.

Načrtovana dela:

- ureditev napajališča;
- čiščenje zarasti.

Slika 33: Planina Laz (foto: Dušan Jović)

4.1.8 Velo polje, Pod Mišelj vrhom, Tosc

Velo polje je najvišje ležeča planina (1680 m n. v.). Je v vznožju Triglava, dostopna je le peš. Je najvišje ležeča planina v Sloveniji, na kateri se prideluje sir na klasičen način v bakrenem kotlu. Planina sodi v Agrarno skupnost Češnjica - Jereka - Podjelje - Koprivnik. Živino na tej planini pasejo kmetje iz vasi Koprivnik in Podjelje. Na planini se pase goveja živina (molznice, dojilje), izvaja se naravni pripust z licenciranim bikom. Večji del črede sestavlja avtohtono govedo bohinjska cika. Na planini je delujoča sirarna. Izdelujejo sir, skuto, maslo, kislo mleko. Izdelke prodajajo na planini. V 90. letih je bila planina opuščena, občasno so se tam pasli konji. Revitalizacija se je začela z obnovo sirarne ob koncu 90. let in v začetku novega tisočletja.

Planina Pod Mišelj vrhom leži v dolini med Jezerskim in Stogom na eni strani ter Mišelj vrhom in Koštruncem na drugi strani. Planini Velo polje in Pod Mišelj vrhom sta bili v preteklosti ločeni, zdaj pa že približno 40 let sestavljata skupno pašno območje.

Planina Tosc leži na južnih pobočjih mogočne gore Tosc na nadmorski višini 1500–1800 m. Pripada Agrarni skupnosti Stara Fužina - Studor. Nekoč so se na Toscu pasli voli, sedaj pa se tam pase drobnica kmetov iz Podjelj in s Koprivnika.

Vse tri planine ležijo v osrednjem območju Triglavskega narodnega parka.

V zadnjih letih so bila na teh planinah opravljena naslednja dela:

- obnova sirarne na planini Velo polje;
- obnova vodovoda;
- izgradnja lesenega molzišča;
- čiščenje pašnih površin;
- izgradnja nadstreška za oskrbo bolnih živali.

V naslednjih letih so načrtovana naslednja dela:

- obnova lovilnih pregrad na planini Velo polje;
- obnova fotovoltaike;
- ureditev kala med Malim poljem in Mišelj vrhom.

Slika 34: Velo polje (foto: Peter Strgar)

Slika 35: Planina pod Mišelj vrhom (foto: Dušan Jović)

Slika 36: Planina Tosc (foto: arhiv KSS Bohinj)

4.1.9 Krstenica, Zajamniki

Z obema planinama gospodari Agrarna skupnost Češnjica - Jereka - Podjelje - Koprivnik in sestavljata skupno pašno območje. Planini sta skupaj z domačim vaškim pašnikom dober primer stopenjske paše. Živino pasejo kmetje iz Češnjice in Jereke. Planina **Krstenica** leži

na območju Fužinarskih planin, na nadmorski višini 1655 m. Je najbolj odprta in razgledna bohinjska planina. Na planini je delujoča sirarna. Izdelujejo sir, skuto, kislo mleko in maslo. Izdelke tržijo na planini. Planina **Zajamniki** leži na južnem robu Pokljuke na nadmorski višini 1257 m. Je najbolj slikovita bohinjska planina, z značilno »ulico«, ki jo sestavljajo stanovi na skupnem zemljišču in hlevi na posameznih parcelah v lasti članov agrarne skupnosti.

V zadnjih letih so bila na teh dveh planina opravljena naslednja dela:

- obnova sirarne na Krstenici;
- obnova vodovoda na Krstenici;
- ureditev napajališč na Krstenici;
- čiščenje pašnih površin na Krstenici;
- ureditev dostopa na Krstenico;
- ureditev vodovoda in napajališč na Zajamnikih;
- obnova sirarne na Zajamnikih (dela so v teku).

V prihodnje se načrtujejo naslednja dela:

- dokončanje obnove sirarne na Zajamnikih.

Slika 37: Planina Krstenica (foto: Peter Strgar)

Slika 38: Planina Zajamniki (foto: Peter Strgar)

4.1.10 Konjska dolina, Jelje

Obe sta senožetni planini. Ležita na južnih obronkih Pokljuke nad vasjo Podjelje na nadmorski višini 1300–1350 m. Služita kot nizka planina pred pašo in po njej na visoki planini Velo polje. Spomladi poteka paša na skupnem zemljišču, jeseni pa na zemljiščih v zasebni lasti. Planini upravlja Agrarna skupnost Češnjica - Jereka - Podjelje - Koprivnik.

Opravljen dela:

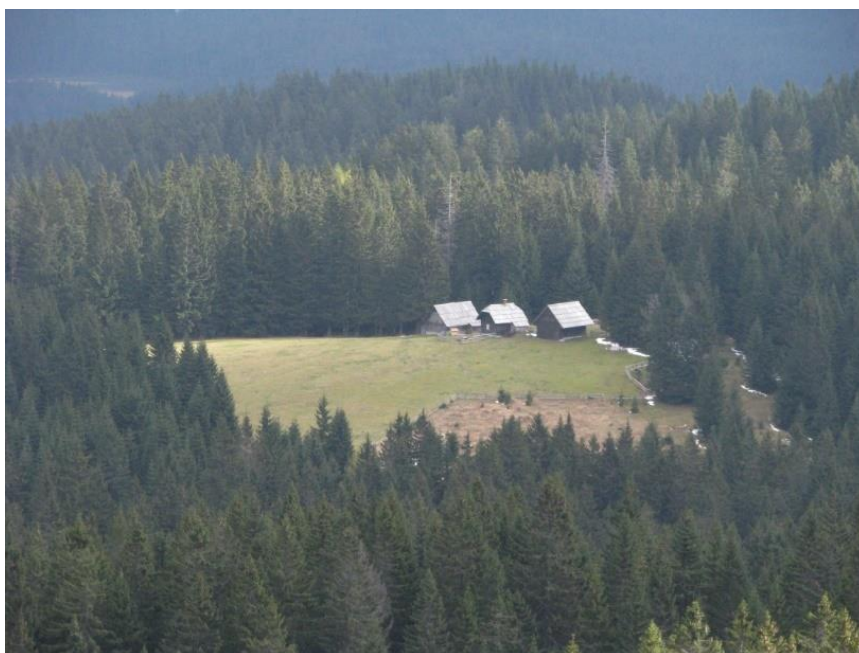
- vzdrževalna dela na pašnih površinah (ograje, čiščenje zarasti);
- izgradnja vodovoda in napajališč na planini Jelje;
- obnova skupnega objekta na planini Jelje.

Načrtovana dela:

- ureditev sirarskega prostora za sirjenje spomladi in jeseni – Konjska dolina.

Slika 39: Planina Konjska dolina (foto: Dušan Jović)

Slika 40: Planina Jelje (foto: Janez Pikon)

4.1.11 Uskovnica, Praprotnica, Konjščica

Planine ležijo na sončnih obronkih Pokljuke. So zelo primerne za pašo. Domačini pravijo, da so »mehke«, kar pomeni, da imajo sklenjeno travno rušo, zelo malo je poškodb parkljev.

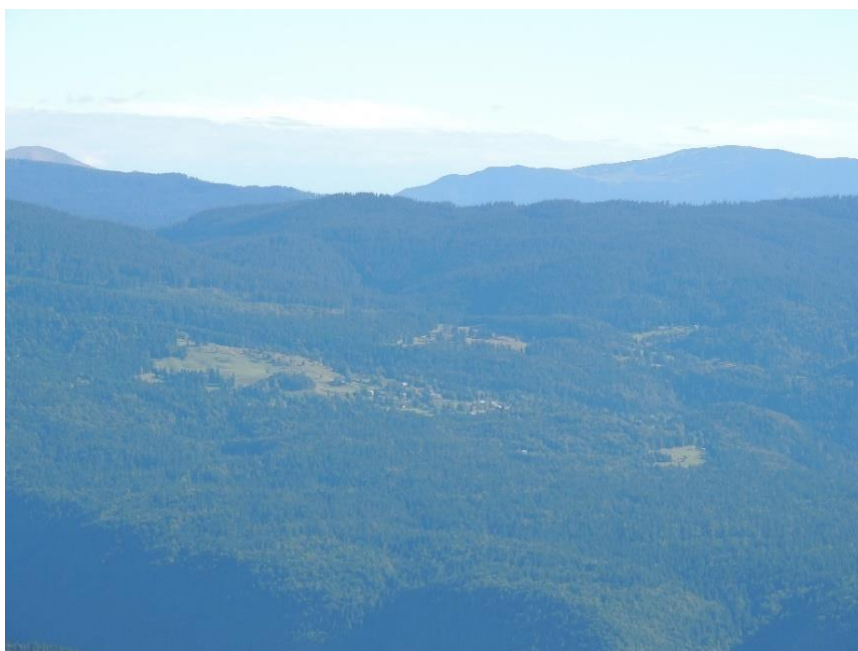
Veljajo za najbolj kakovostne bohinjske planine in se na njih pase sorazmerno največ živine. Upravlja jih Agrarna skupnost Srednja vas. Planine so dobro obiskane, saj so lahko dostopne s poključke in bohinjske strani (cesta, dobre pešpoti). Deluje skupna sirarna na planini Konjščica in dve manjši sirarni – planšariji na planini Uskovnica.

Opravljen dela:

- obnova sirarne na planini Konjščica;
- obnova sirarne na planini Praprotnica (trenutno ne obratuje);
- obnova vodovoda na Konjščici;
- postavitve lesenega molzišča na Konjščici;
- melioracijska dela v Uskovnici (mulčenje);
- izgradnja traktorske poti z Uskovnice na Konjščico;
- ureditev čredink v Praprotnici in Uskovnici.

Načrtovana dela:

- nakup in obnova skupnega objekta v Uskovnici;
- vzdrževalna dela.

Slika 41: Uskovnica in Praprotnica (foto: Dušan Jović)

Slika 42: Konjščica (foto: Dušan Jović)

4.1.12 Goreljek

Planina leži na osrednjem delu Pokljuke na nadmorski višini 1200 m. Dostopna je po dobri cesti iz vasi Koprivnik in z blejske strani. Je planina z največjim številom počitniških hiš in drugih objektov, namenjenih turizmu. Zaradi premajhnih pašnih površin se po dogovoru z lastniki še vedno izvaja gozdna paša. Živali, ki se prosto pasejo, so zelo zanimive za turiste. S planino gospodari Agrarna skupnost Češnjica - Jereka - Podjelje - Koprivnik. Na tej planini se pase živina iz vasi Koprivnik (goveja živina – molznice, dojilje, telice in konji). Del mleka se v stanovih predeluje v skuto in kisko mleko, večji del pa dnevno vozijo lastniki sami domov na Koprivnik, kjer ga oddajajo v mlekarno.

Opravljen dela:

- melioracijska dela na pašniku (mulčenje);
- izdelava čredink;
- obnova vodovoda.

Načrtovana dela:

- pridobivanje površin, ki bi se uredile za potrebe paše (zaraščajoča zemljišča v zasebni lasti);
- ureditev parkirišč – parkirni red.

Slika 43: Planina Goreljek (foto: Dušan Jović)

4.1.13 Planina Javornik

Planina leži v osrčju Pokljuške planote in je srčaste oblike. Nadmorska višina je 1282 m. S planino gospodari Agrarna skupnost Gorjuše - Nomenj. Planina je lahko dostopna. Na njej poteka paša goveje živine (molznice, dojilje, telice). Planina Javornik je prva, na kateri se je začela paša brez zapiranja živine v staje. Živina je ves čas na pašniku. To je bila tudi prva planina z urejenim molziščem – leta 1984. Na planini deluje sirarna. Mleko predelujejo v sir, skuto, maslo in kislo mleko. Izdelke tržijo na planini.

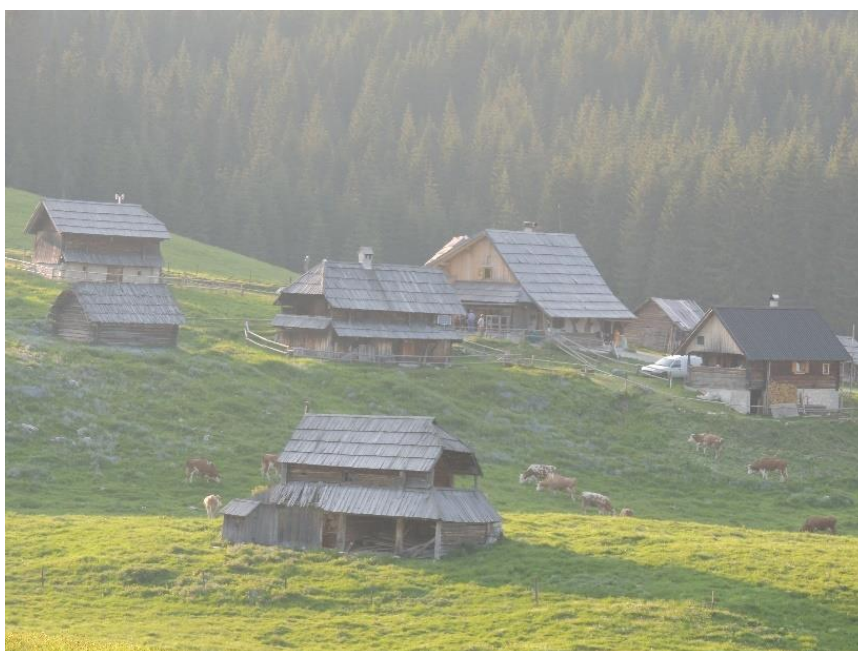
Opravljen dela:

- melioracijska dela;
- ureditev čredink;
- obnova skupnega objekta s sirarno;

- nabava mlekarske in sirarske opreme;
- fotovoltaika.

Načrtovana dela:

- postavitve objekta za skladiščenje in trženje (prodajo) izdelkov na planini;
- obnova molzišča;
- širitev pašnih površin.

Slika 44: Planina Javornik (foto: Dušan Jović)

4.2 PROJEKTI

Kmetijska svetovalna služba je v sodelovanju z agrarnimi skupnostmi, lokalno skupnostjo in drugimi deležniki ob koncu 90. let in kasneje pripravila več projektov za spodbujanje razvoja planin in sirarstva na planinah. Za izvedbo projektov smo naprej pripravili projektne predloge in kandidirali za sredstva programa PHARE čezmejnega sodelovanja Slovenija – Avstrija. Na pobudo in v sodelovanju s KSS Bohinj je Občina Bohinj pridobila sredstva iz programa LEADER za ureditev kmečkih tržnic. Občina Bohinj, Turizem Bohinj in Kmetijsko gozdarski zavod Kranj so pripravili skupni projekt za uvedbo blagovne znamke

z delovnim naslovom »**Pridelano v Bohinju**«. Projekti, za katere smo dobili denarna sredstva, so pospešili razvoj planin in dejavnosti na planinah ter tudi predelave mleka na kmetijah v dolini.

4.2.1 Organiziranje, predelava in trženje kmetijskih pridelkov v alpskem območju

V okviru projekta »Organiziranje, predelava in trženje kmetijskih pridelkov v alpskem območju« so bile izdelane analize obstoječega stanja, pripravljen in izveden program obnove sirarn na bohinjskih planinah Velo polje, Krstenica, Konjščica, Laz in Praprotnica ter delno tudi Vogel. Projekt je vključeval tudi izobraževanje in tečaje higienskega minimuma, sirjenja, trženja izdelkov idr. To je bil prvi tovrsten projekt in je dal zagon za nadaljnji razvoj predelave na planinah in v dolini.

Slika 45: Molzišče na Velem polju (foto: Dušan Jović)

Slika 46: Notranjost prenovljene sirarne Krstenica (foto: Dušan Jović)

4.2.2 Turistična sirarska pot

Če želimo proizvode na planinah prodati, je bilo treba najti način za promocijo in povezati ponudnike. Zato smo pristopili k projektu ustanovitve »**Turistične sirarske poti**«, ki je vključeval tri občine – Bohinj, Bled in Kranjsko Goro. Bil je logično nadaljevanje projekta »Organiziranje pridelava, predelave in trženja kmetijskih pridelkov v alpskem območju«. Obiskovalci lahko na celotni poti ali posameznih točkah spoznajo tradicionalno sirarstvo in delo na planini ter s tem povezano kulturno in naravno dediščino. Po dogovoru je možen ogled izdelave sira in drugih mlečnih izdelkov, kjer lahko obiskovalci tudi aktivno sodelujejo. Na sliki 47 je prikazan zemljevid Turistične sirarske poti.

Slika 47: Zemljevid Turistične sirarske poti (arhiv Turizem Bohinj)

Turistična sirarska pot pomeni oživitev prodaje po planinah. Omogočila in pospešila je razvoj malih sirarn. Ponudnike je izobrazila glede komuniciranja s kupci, omogočila je prodajo neposredno kupcem in s tem višjo ceno, izboljšala se je izobrazba kmetov.

Projekt »Turistična sirarska pot« je spodbudil:

- delovanje tržnice domačih pridelkov in izdelkov v Bohinjski Bistrici in Stari Fužini;
- odkup in obnovo tipičnega starega stanu na planini Goreljek;
- razvoj blagovne znamke Bohinjsko – From Bohinj;
- spremembo gostinske ponudbe na tradicionalni prireditvi Kravji bal;
- praznik sira in vina.

Turistična sirarska pot je dober primer sodelovanja turizma in kmetijstva ter institucij, ki delujejo na obeh področjih. Projekt je živ-ahen in se bo kot doslej nadgrajeval z novimi idejami, novimi sodelavci, novimi obiskovalci.

Slika 48: Info tabla na Zadnjem Voglu (foto: Dušan Jović)

Slika 49: Sirarski tečaj – Javornik (foto: arhiv KSS Bohinj)

4.2.3 Mreža podeželskih tržnic

Občina Bohinj je bila nosilka projekta Mreža podeželskih tržnic. S projektom so se prvič na območju LAS Gorenjska košarica enotno predstavili ponudniki pridelkov in izdelkov s podeželja.

4.2.4 Projekt »Pridelano v Bohinju«

Projekt »Pridelano v Bohinju« nam je dal dober vpogled v to, kaj vse ljudje v Bohinju počnejo na področju kmetijstva, domače obrti, industrije, turizma idr. V okviru projekta je bila razvita blagovna znamka **Bohinjsko – From Bohinj**. Z vzpostavitvijo blagovne znamke smo izboljšali kakovost izdelkov in storitev.

Slika 50: Oznaka blagovne znamke Bohinjsko - From Bohinj (arhiv Turizem Bohinj)

4.2.5 Ustanavljanje društev za trženje izdelkov

Zakon o agrarnih skupnostih (Ur. list RS, 74/15) v 2. odstavku 46. člena določa, da se prva faza predelave mleka živine, ki se pase na planinah ali skupnih pašnikih, katerih najnižja točka je na nadmorski višini najmanj 750 m, v obdobju paše živine od začetka junija do konca septembra in prodaja teh izdelkov na kraju proizvodnje šteje za kmetijsko dejavnost. To je sicer dobrodošla sprememba, ki omogoča predelavo mleka na planinah in prodajo izdelkov, ne omogoča pa prodaje teh izdelkov v obliki ponudbe hrane (npr. narezan sir se obravnava kot gostinska dejavnost). Po preverjanju različnih možnosti z upravnimi organi in pristojnimi inšpekcijskimi službami se je pokazalo, da je najboljša rešitev ustanovitev društva v 100 % lasti agrarne skupnosti. Z osnovno predelavo se ukvarja agrarna skupnost, s ponudbo hrane in pijače pa društvo. V letu 2016 sta dve agrarni skupnosti že ustanovili društvi za ohranjanje in razvoj planin, v postopku registracije pa sta še dve društvi.

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

5.1 RAZPRAVA

Bohinjske planine so izjemen preplet naravne in kulturne krajine ter edinstvene tradicije planinskega pašništva in sirarstva.

Doslej smo se pretežno ukvarjali z bolj tehnično platjo razvoja – z urejanjem pašnih površin, s prenovo skupnih objektov, z urejanjem preskrbe s pitno vodo, s kmetijsko dejavnostjo. Manj smo se posvetili temu, kako javnosti predstaviti in približati življenje na planinah. V Občini Bohinj je s sklepom občinskega sveta imenovana skupina za pripravo predloga nadaljnjega razvoja bohinjskih planin, katere član sem tudi sam. Skupina je multidisciplinarna, v njej sodelujejo strokovnjaki s področij varstva naravne in kulturne dediščine, kmetijstva, turizma in uprave.

Planine morajo ohraniti svojo osnovno dejavnost in s tem planšarsko tradicijo. Ne smejo se spremeniti v nekakšen zabavišni park z ednim namenom, kako čim več zaslužiti. Menim, da moramo planine predstaviti obiskovalcem ne le kot pohodniško točko, ampak tako, da spoznajo ves proces dela in življenja, ki se odvija na planinah. Z namenom, da bi obiskovalci spoznali življenje v planinah, morajo tam tudi bivati in v okviru možnosti sodelovati pri opravilih. Idealna možnost je vključitev obstoječih objektov v turistično ponudbo. Predlog je, da je to razširitev dejavnosti v okviru Turistične sirarske poti. Ujema se s strategijo razvoja turizma v Bohinju, ki poudarja sonaravni in trajnostni razvoj.

Prednost ponudbe je, da se odvija v naravi, ponudba je ekološka in trajnostna. Obiskovalci spoznavajo kulturo na planinah, ne postavljajo se novi objekti, temveč se uporabljajo obstoječi, takšni, kakršni so bili zgrajeni v preteklosti. Na primer, obiskovalci si vodo natočijo pri koritu, sanitarije imajo na voljo v sklopu skupnega objekta – sirarne. Omejitveni dejavnik za dejavnost je, da poteka v zavarovanem območju, pretežno v prvem in drugem varstvenem območju TNP, ter število objektov na posameznih planinah. Preveliko število obiskovalcev bi negativno vplivalo na občutljivo stanje naravnega okolja, kar bi povzročilo poleg propadanja okolja dolgoročno tudi zmanjšanje zanimanja obiskovalcev.

V ponudbo bi lahko bile vključene obstoječe stavbe, ki so bile v zadnjih desetih letih obnovljene v skladu s predpisi in imajo pridobljena vsa potrebna soglasja. Nelegalno zgrajeni objekti se ne bi smeli in mogli vključiti v ponudbo. Namembnost objektov naj se ne bi spreminjala, še vedno bi ostali kmetijski pomožni objekti, dobili bi le dodano vrednost – možnost dodatnega zaslužka. To pomeni dodatna sredstva za lažje vzdrževanje objektov, s čimer bi se preprečila ali vsaj zmanjšala nadaljnja prodaja objektov za počitniške hišice. Spreminjanje planin v počitniška naselja pomeni degradacijo ekološko občutljive naravne in kulturne krajine ter izginjanje tradicionalne kulture.

Naj zaključim z mislimi bohinjskega rojaka dr. Metoda Vojvode, ki jih je zapisal v zborniku Planšarske stavbe v Vzhodnih Alpah (1995): »Planinska živinoreja v gorskem obodu Bohinja sicer nezadržno nazaduje, vendar bo ostala kot tipičen način gospodarjenja v gorskem svetu in bo vzdrževala vsaj delno avtohtono bohinjsko prebivalstvo, ki za revitalizacijo svojih dolinskih naselij potrebuje tudi ta sezonsko poseljeni svet. Ekonomski donosi agrarne dejavnosti niso visoki, so pa nujni za vzdrževanje vabljivejše kulturne pokrajine, ki je naravni pogoj za uveljavljanje turizma.«

Ta samosvoja alpska regija je zaradi svojih naravnih in družbenih posebnosti območje narodnega pomena in potrebuje trezno, pošteno in premišljeno razvojno načrtovanje, da bo lahko ohranila svojo neokrnjeno agrarno pokrajino in bivalno dediščino.

5.2 SKLEPI

Na podlagi pregledanih zgodovinskih virov in dolgoletnega dela na področju gospodarjenja na bohinjskih planinah ugotavljam:

- Število planin se ves čas spreminja, odvisno od različnih dejavnikov: zakonodaje, ekonomskih razmer, demografskih okoliščin.
- Zaradi zmanjšanja števila živali na planinah so se pašne površine začele zaraščati.
- Zaradi zmanjšanja števila živali v Bohinju in zaradi urejenih pašnikov v dolini upada stalež živali po planinah.
- Na planinah se je zaradi obnove sirarske dejavnosti povečalo število krav molznic.
- Izvedeni projekti v zadnjih letih pomenijo dodano vrednost osnovni dejavnosti – sirarstvu.
- Občinska politika se zaveda pomena bohinjskih planin, zato je oblikovala multidisciplinarno skupino za pripravo predloga strategije razvoja bohinjskih planin.
- Planine morajo ohraniti svojo osnovno dejavnost, ki pa jo je treba dopolniti z novimi dejavnostmi, predvsem v sodelovanju s turizmom.

6 POVZETEK

Bohinjske planine so nastale zaradi potreb ljudi in so odraz delovanja skupnosti, ki se je organizirala tako, da je na tem prostoru preživela. Način gospodarjenja na planinah se je skozi zgodovino spreminjal. Večja prelomnica je bila v drugi polovici 19. stoletja z ustanovitvijo prve sirarske družbe, ki je poskrbela za izobraževanje sirarjev, vpeljava sodobnega sirarstva v skupnih sirarnah in prodajo. Po drugi svetovni vojni se je zaradi sprememb družbene ureditve, deagrarizacije in izgradnje skupne sirarne začel zaton bohinjskega planšarstva. V zadnjih 20 letih ob pomoči projektov, s katerimi smo pridobili denarna sredstva skladov EU in druga, poteka oživljanje sirarstva na bohinjskih planinah.

Planine v taki obliki, kakršne so bile nekoč, ne morejo preživeti. Poleg tradicionalne dejavnosti moramo zato vpeljati novosti, ki bodo prinašale dodano vrednost. Pri tem pa morajo planine ohraniti svojo osnovno dejavnost in s tem planšarsko tradicijo.

Tudi danes mora biti delovanje planin vezano na skupnost. Sedaj ni več bistvenega pomena za golo preživetje ljudi, je pa ključnega pomena, kako znamo upravljati dediščino, ki so nam jo zapustili naši predniki. Tako kot vse v življenju se tudi planine spreminjajo in morajo v korak s časom. Zavedam se, da so naše bohinjske planine posebnost. Želim si, da se ta posebnost ohrani, obenem pa se omogoči opravljanje osnovne in dopolnilne dejavnosti ter s tem pripomore, da ta del naše dediščine živi tudi v prihodnje.

7 VIRI

- Agrarna skupnost Ravne. 1940. Začasni pašni red: 5 str. (osebni arhiv)
- AKTRP. 2005. Zbirne vloge za leto 2005 (interno gradivo)
- AKTRP. 2015. Zbirne vloge za leto 2015 (interno gradivo)
- Arh J. 1961. Planinski pašniki in predelava mleka na območju KZ Srednja vas, proizvodni okoliš Stara Fužina. Diplomaska naloga. Novo mesto, Srednja kmetijska šola na Grmu: 19 str.
- Cevc T. 1992. Bohinj in njegove planine: srečanja s planšarsko kulturo. Radovljica, Didakta: 152 str.
- Cevc T., Koželj Z., Knific V. 1995. Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah: stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine: zbornik. Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU: 216 str.
- Fotogalerija TNP. ALPA. <http://www.projektalpa.si/projektne-partnerji/triglavski-narodni-park/pilotna-obmocja> (20. sept. 2016)
- GKZ Srednja vas v Bohinju. 1963. Skupni pašniki na območju GKZ Srednja vas v Bohinju: 10 str. (osebni arhiv)
- Jeretina J., Ivanovič B., Podgoršek P., Perpar T., Logar B., Sadar M., Jenko J., Glad J., Božič A., Žabljek A., Babnik D., Verbič J. 2016. Centralno podatkovna zbirka Govedo. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije. <http://www.govedo.si> (22. avg 2016)
- Kmetijska zadruga Bohinjska Bistrica. Pregled odkupa, prodaje in predelave mleka v Kmetijski zadrugi v Boh. Bistrica: 10 str. (osebni arhiv Škantar Janez)
- Komisar za agrarne operacije. 1923. Planinska statistika za leto 1923: 7 str. (osebni arhiv)
- Melik A. 1950. Planine v Julijskih Alpah. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 301 str.
- Melik A. 1954. Slovenski alpski svet. Ljubljana, Slovenska matica: 606 str.
- Novak A. 1989. Življenje in delo planšarjev v Bohinjskih gorah. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva. Križnar N. (ur.). Ljubljana, Slovensko etnološko društvo: 121-152
- Novak A. 1995. Življenje in delo planšarjev v Bohinju. V: Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah: stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine. Cevc T., Koželj Z., Knific V. (ur.). Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU: 25–39
- Novak A. 2012. Planšarstvo v Bohinju. V: Etnologija je življenje. Novak A. (ur.). Kranj, Gorenjski muzej: 23–25

- Ogrin M. 2012. Najstarejše sledi človeka na območju visokogorskega sveta Bohinja. V: Bohinjski zborniki II. Serajnik M., Lapajne I., Langus K. (ur.). Bohinj, Občina, Turizem: 42–49
- Odlok o pašnem skladu okraja Radovljica. 1954. Ur. list LRS, št. 34/54
- Petek F. 2005. Spremembe rabe tal v Slovenskem alpskem svetu. Ljubljana, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU: 216 str.
- Ribnikar P. 1991. Komisija za agrarne operacije v Ljubljani in njeno arhivsko gradivo. V: Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, XIV / 1-2. Ljubljana, Arhivsko društvo in arhivi Slovenije: 10–16
- Robič T., Schlamberger V. 1984. Skupni pašniki in planine v Sloveniji v letu 1982. Prikazi in informacije 100. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 49 str.
- Schlamberger V. 1995. Planine in skupni pašniki v Sloveniji. Ljubljana, Uprava Republike Slovenije za pospeševanje kmetijstva: 60 str.
- Spiller-Muys F. 1926. Planinski in sorodni agrarni zakoni in uredbe. Ljubljana, Kmetijska tiskovna zadruga: 88 str.
- Vojvoda M. 1995. Geografska oznaka planinskega gospodarstva v Bohinju. V: Planšarske stavbe v vzhodnih Alpah: stavbna tipologija in varovanje stavbne dediščine. Cevc T., Koželj Z., Knific V. (ur.). Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU: 12–24
- Zakon o agrarnih skupnostih. 1947. Ur. list LRS, št. 52/47
- Zakon o agrarnih skupnostih. 2015. Ur. list RS, 74/15
- Zakon o denacionalizaciji. 1991. Ur. list RS, št. 27/91
- Zakon o gozdovih. 1993. Ur. list RS št. 30/93
- Zakon o kmetijskih zemljiščih. 1996. Ur. list RS št. 59/96
- Zakon o ponovni vzpostavitvi agrarnih skupnosti. 1994. Ur. list RS, št. 5/94
- Zakon o varstvu planin in o pospeševanju planinskega gospodarstva. 1909. Kranjski deželni zakonik št. XVII. 18. 1909
- Zakon o združevanju kmetov. 1972. Ur. list SRS, št. 22–29/72

ZAHVALA

Za spodbudo, pomoč in potrpežljivost se zahvaljujem mentorici doc. dr. Mariji Klopčič.

Hvala referentki Sabini Knehtl za pomoč skozi študij.

Hvala Mateji Likozar iz fototeke Gorenjskega muzeja za pomoč pri zbiranju fotografskega gradiva.

Hvala Janezu Škantarju iz Srednje vasi za gradivo iz njegovega arhiva. Hvala tudi vsem ostalim, ki so mi pomagali pri pripravi naloge.

Posebna zahvali moji partnerki Marjani Bajt za vso pomoč pri pripravi naloge.